

Курієнко І. І. «Місто Вознесенськ»: Повість у газеті з продовженням (до 200 річчя з дня народження міста Вознесенська). – Радянська правда. – 1990. - №72-94

ПРО ІСТОРИЧНЕ МИНУЛЕ МІСТА, ЙОГО ЕКОНОМІКУ, РОЗВИТОК, КУЛЬТУРУ, ЙОГО ЛЮДЕЙ, ПАМ'ЯТНИКИ МИСТЕЦТВА І КУЛЬТУРИ.

10 травня 1995 року виповнюється 200 років з дня народження міста Вознесенська.

У зв'язку з підготовкою, до святкування пам'ятної дати в житті нашого міста опубліковано багато статей і нарисів у обласній газеті «Південна правда» і міськрайонній газеті "Радянська правда", а також в інших виданнях.

Про історію міста, його бойові і трудові традиції дуже добре написав у своєму нарисі "Вознесенськ" письменник Б.Й. Слободянюк, колишній редактор газети "Радянська правда"

Заслуговує на увагу дипломна робота вчителя Новогригорівської середньої школи О.Є.Калини. Він понад 30 років удосконалював дипломну роботу, побував у багатьох бібліотеках і музеях України і Молдавії, збирав по крупицях матеріали, пов'язані з історією нашої області і зокрема міста Вознесенська.

Особливо повно в цій роботі висвітлені періоди давньої історії нашого краю, становлення міста, участь вознесенців і Вітчизняній війні 1812 року тощо. З роботи О.Є.Калини визнаємо імена призабутих революціонерів Іршенка, Орленка, Савескула, Гордієнка, Іпатова, Чекова, Капсиза, Котельмаха, Гусинського і багатьох інших. В роки Вітчизняної війни 1812 року активну участь у визволенні Росії від французів брали полки під керівництвом Скаржинського – засновника села Трикрати, урочища Лабіринт.

Тому я в своєму творі не ставлю за завдання чимось принизити те, що написали Б.Й. Слободянюк і О.Є.Калина, навпаки, перш, ніж прочитати написане мною, раджу познайомитися з творами, про які йде мова.

***

Дуже шкода, що взявся описувати про рідне місто так пізно. Зараз багато, що в пам'яті не збереглося, та й тих, хто міг би розповісти про минуле, вже немає в світі. Старожили міста багато розповідали мені про Вознесенськ, ці розповіді лягли в основу повісті.

В своїй роботі я використав лише три першоджерела – «Россия. Полное географическое описание нашего отечества. Настольная и дорожная книга» під редакцією Семенова - Тяньшанського, 1910 р. видання, С-П том 14, а також історичну довідку автора проекту реконструкції парку імені Островського І.В. Гусельникової і роботу В.І.Леніна «Розвиток капіталізму в Росії».

При написанні повісті я також користувався розповідями знайомих мешканців міста, які жили ще до революції і брали участь у громадянській війні: Семена Капсиза, Гусинського – колишнього машиніста бронепоезда, Якова Дудника – учасника громадянської війни.

Особливо багато розповіла мені колишня вчителька історії в школах № 10 і № 1 Олександра Захарівна Волошина, яка прожила в нашому будинку. Дуже багато розповіла про минуле нашого міста моя мама, яка народилась в місті, працювала наймичкою. Вона прожила 86 років у нашому місті.

Та й сам я народився у Вознесенську, бачив його після громадянської війни, руїни, які

відбудовувалися до 30-х років.

Бачив місто і після Великої Вітчизняної війни і навіть самому доводилося брати активну участь у відбудові житлового фонду, будівництві доріг, освітленні, озелененні і благоустрої міста.

Час летить так швидко, що й оглянутися не встигаєш, а здається зовсім недавно, в 1957 році в місті вступив у експлуатацію перший житловий будинок № 13 по вул. Леніна. А пройшло вже 33 роки.

Це був перший новий житловий багатоповерховий будинок, споруджений у повоєнні роки. Згодом були зведені будинки по вул. Кірова, 33, Короленка 4, 6, 8. Це було в 1958 – 1960 роках. Я тоді був першим начальником житлово-експлуатаційної контори (до цього були керуючі будинками), той час я займався заселенням цих будинків.

В 1964 – 68 рр. були ліквідовані всі розвалини по вул. Леніна від провулку Радянського до СШ № 10 і на їх місці були споруджені нові житлові будинки з усіма вигодами. Працюючи завідуючим міським комунальним господарством понад 13 років, я займався питанням благоустрою міста.

Міськкомунгосп у моїй особі виступав замовником на реконструкцію центральної площі міста, в установці нового пам'ятника В. І. Леніну. Все, що є першим у місті — асфальтування доріг, тротуарів, установка люмінесцентних світильників і освітлення вулиць Леніна. Рози Люксембург, Жовтневої революції. Кібрика, парків імені Островського і Першого травня тощо проводилося з моєю участю.

Будучи до цього начальником ЖЕКу (понад 4 роки) багато займався питанням капітального і поточного ремонту житла.

Не було жодного будинку — малого чи великого - де б я не побував і не поспілкувався з його мешканцями. Тому мене й зараз знають багато, і ставляться на мене, сподіваюсь, із повагою.

Але я цікавився не тільки ремонтом (це була основна робота), але й історією будинків, хто в них проживав у минулому. Тому з розповідей мешканців у мене багато що залишилось в пам'яті, що я й використав в цьому нарисі про рідне місто.

Можливо розповідь моя не буде послідовною, як цього хотілось би, але гадаю читачі вибачать мені — адже я не професійний літератор і за перо взявся лише тому, щоб розповісти яро минуле нашого міста.

Розповісти про наше місто, не обмовившись про історію його виникнення, було б невірно. Історичну довідку я трохи розширю, аніж про це написано в творах Б. Й. Слободянюка і О. Є. Калини.

Отже, спочатку трохи історії про заснування міста Вознесенська.

Про далеке минуле нашого краю добре розповів у своєму творі О. Є. Калина. Я розпочну з того, що в XV столітті, на місці існуючого зараз міста стояла турецька фортеця, розрушена литовськими завойовниками. На початку XVIII століття литовські укріплення були взяті запорізькими козаками, які на цьому місці заснували головний пост на кордоні Запорізької Січі, який одержав назву Соколи.

В цій слободі перебувала канцелярія Бузького козацького полку, заснованого в 1765 році. В 1789 році генерал-губернатор Новоросії князь Григорій Олександрович Потьомкін звертається до Катерини II з проханням про будівництво нового міста там де Південний Буг зливається з річкою Мертвовод.

Місце будівництва міста було обрано вдало.

Якщо поглянути на географічну карту, то видно, що місто стоїть на перехресті доріг на Одесу, Кривий Ріг, Київ, Миколаїв. Це видно й по нинішньому дню, коли через наше місто проходять десятки тисяч автомашин з різних міст України, що аж ніяк не радує вознесенців, адже з кожним роком зростає загазованість міста, а це негативно впливає на наше

здоров'я.

В цьому ж році Катерина II підписала Указ про дозвіл на будівництво міста і повеліла назвати це місто Вознесенським на честь релігійного свята Вознесіння, а річку Мертвовод перейменувати в річку Вознесенську.

Смерть Потьомкіна завадила початку будівництва міста.

І тільки 27 Січня 1795 року вийшов новий царський указ про заснування Вознесенського намісництва, до складу якого входили міста Очаків, Миколаїв, Берислав, Одеса, Овідіолоть, Дубосари, Григорополь і інші.

10 травня 1795 року відбулося урочисте відкриття міста Вознесенська, про що указом цариці було оголошено на всю імперію 13 червня 1795 року.

З цього часу розпочинається будівництво міста Вознесенська.

За задумом графа Зубова передбачалося перетворити місто Вознесенськ в новий головний адміністративний центр Півдня України замість Катеринослава.

Складанням проекту будівництва міста керував французький інженер Франц-де-Волан.

План намісницького міста Вознесенська, проєктований за велінням одержаним березня 1-го дня 1795 року (див. Київ НІІТІ, методфонд №3559) з особистим підписом інженера-полковника Франца-де-Волана. був складений з великим розмахом.

В цьому місті було передбачено влаштування всього, що необхідно для крупного міста.

Франц-де-Волан брав особисту участь в роботі по топознімці місцевості, відведеної під будівництво, в розробці планування міста-столиці з влаштуванням гідротехнічних споруд.

Він проєктував окремі архітектурні елементи (див. Топографічний план місцеположення, призначеного під намісницьке місто Вознесенськ з близько лежачими передмістями на 25 верст. (ЦГ ВИА СССР, ВУА, 921828).

На будівництво міста було виділено 3 мільйони карбованців. На ті часи це була величезна сума коштів.

Яким передбачалося збудувати нове місто Вознесенськ, описує тодішній мандрівник Шмідт в своїй роботі «Матеріали для географії і статистики Росії», 1863 р.

Ось що він писав: «Місто це повинно було займати весь простір між ріками Південний Буг і Мертвоводом і простягалось до території нинішнього Мар'їного гаю.

"Зовнішній бік міста цими ріками, звернений в напрямку Олександрівки і повинен був мати 6 верст довжини. Все місто розміщувалося на просторі до 20 квадратних верст.

Ріки Південний Буг і Мертвовод передбачалося взяти у високі набережні у вигляді полтин з шлюзами. Подібні ж плотини повинні були обрамляти береги каналів для того, щоб судна мали змогу заходити в саме місто. Канали ці, шлюзами, що запиралися., виходили у величезний штучний басейн, призначений для стоянки суден в самому центрі міста».

Очевидно, що цей басейн повинен був знаходитися приблизно на тому самому місці, де тепер двірцеві споруди. Коло цього басейну повинен бути фонтан з водопроводом. Якби вдалося здійснити цю складну інженерну споруду, то воно б внесло оригінальність в зовнішній вигляд міста.

У південній частині міста, на просторі між каналами, планувалося розвести сади. Вони планувалися дуже ретельно. Зроблені плани доріжок, малюнки павільйонів, бесідок. Навіть передбачалося будівництво павільйонів для обігрівання взимку візників і кучерів. Передбачалося будівництво міських воріт.

Що стосується міських будівель, то вони повинні були розміщені по скатах степів. Планувалося будівництво приміщень для генерал-губернатора з їх управліннями,

будівництвом різноманітних благочинних закладів. Все будівництво передбачалося в таких розмірах, як ні для жодного з існуючих тоді міст. Крім названих об'єктів, передбачалося спорудження будинків для віце-губернаторів, економії, прокуратури, приміщення громадського призначення, головної аптеки, госпіталю, поштамту, ринків, гостинний двір, магазин, міський магістрат, церков — російської, православної, грецької і католицької.

Задумане будівництво грецької і католицької церков указувало, на те, що уряд сподівався на залучення сюди, іноземців вигідною торгівлею.

Планувалося спорудити будинки для дворян, купців, міщан, майстрових, мануфактурників, садівників, бідних людей.

Всі креслення, що збереглися, малюнки, пояснення свідчать про велику працю, вкладену інженером-полковником Францом-де-Воланом у проектування і будівництво міста Вознесенська, що нічого не було забуто, щоб надати йому вигляд сучасного європейського міста.

Як уже відзначалося, будівництво міста було розпочато в 1795 році. Але продовжувалося воно недовго. Після смерті Катерини Другої новим царем Павлом через півтора року Вознесенське намісництво було ліквідоване і Вознесенськ став заштатним містом Ольвіопільського повіту.

Таким чином, мета створити із Вознесенська столицю Новоросії не здійснилася.

В 1817 році царський уряд прийняв рішення про ліквідацію Бузького козачого війська і переведення його ї на військове поселення. Це рішення викликало крупне повстання козаків, яке продовжувалося три місяці. Керівниками повстання були Т, Бабиченко і К. Гетьманенко.

Царський уряд жорстоко розправився з повстанцями. 93 чоловіки було суворо покарано і багато з них були відправлені на службу солдатами у віддалені міста Росії. Подавленням повстання керував направлений для цієї мети командир уланської дивізії граф Вітт.

Після подавлення повстання Вознесенськ стає одним із центрів Новоросійського краю.

Після цього місто вдруге й досить швидко забудовується. У цей час споруджуються казарми, військові склади, манеж, дивізійний госпіталь, зводяться житлові будинки. Звичайно, про проекти Франца-де-Волана забули.

На плані 1818 року, крім перелічених споруд, є палац «його імператорської величності». Поява цього палацу пов'язана із відвіданням Вознесенська Імператором Олександром І.

У період Великої Вітчизняної війни цей будинок був розрушений.

Особливий розвиток і благоустрій місто одержало в період підготовки і проведення всеросійських військових маневрів, які відбулися в 1837 році з 24 серпня (ст. стилю) по жовтень місяць.

Про ці маневри розповім згодом. Тепер я перейду до розповіді про пам'ятні місця Вознесенська, і про зміни, яких вони зазнали від їх створення до цього часу. Розповім про побут і культуру громадян міста і інші історичні, події нашого міста.

Все, про що буде написано; — це не моя вигадка, а просто те, про що розповідали мені, що я сам бачив і знав. Хочеться, щоб нове покоління мешканців нашого міста знало й примножувало всі ті добрі традиції, які були свого часу.

Парк Імені Островського

Всі тепер знають, що так називається зараз парк, вхід до якого з боку вулиці Кібрика.

Однак раніше він був зовсім інакшим.

До революції цей парк називався «казенним парком». Чому казенним? Тому, що створили його військові поселенці, поселення яких розташовувалися у Вознесенську.

В кінці XVIII і початку XIX століття по всій Росії, в тому числі й на Україні, було

захоплення створенням високохудожніх і архітектурних парків. На початку XIX століття було вирішено спорудити такий парк і в нашому місті. Цього часу будуються парки в с. Софіївка, Трикрати тощо.

Територія парку тоді розкинулася на площі 16 гектарів (зараз-6 гектарів). Кордони парку проходили: вул. Леніна (тоді Миколаївська) від вул. Кібрика - до вул. Шмідта (тоді Офіцерської), вул. Фрунзе, провулок Комінтерну і вул. Шевченка, включаючи території хлібозаводу і дитсадку м'ясокомбінату.

Парк був розділений на дві частини: верхній парк і нижній парк. У верхньому парку були розбиті майданчики для ігор у теніс, волейбол, городки. Ця частина парку знаходилася на території нинішнього мікрорайону №1.

Нижня частина парку знаходилася в районі школи-інтернату і вздовж вул. Кібрика, там, де зараз атракціони.

Центральний вхід до парку був з боку вул. Леніна, де зараз ворота школи-інтернату.

У нижній частині парку були створені зони відпочинку. Тут були влаштовані багато чисельні басейни з фонтанами, в центрі яких були встановлені мармурові фігури, подібні до тих, що є в Літньому саду в м. Ленінграді. Не виключено, що десь в райони загорожі, що виходить на вул. Леніна, знайдуться останки мармурових скульптур, а також засипаних фонтанів.

У перші роки радянської влади тут, в нижньому парку, ще залишилися фонтани і ми влітку купалися в них. В цьому місці щоліта (1926 — 1928 рр.) влаштовувався дитячий оздоровлювальний майданчик, і ми, школярі, мали чудову можливість відпочити тут.

Якщо йти з вул. Леніна по колишній Центральній алеї парку, прямо в центрі знаходився фонтан, з якого бив струмінь питної води вгору до двох метрів. Праворуч, між фонтаном і бесідкою (зараз там будова школи-інтернату), знаходився великий грот з східцями вниз. І там, внизу, з двох боків улітку й взимку текла питна вода. Влітку вона була прохолодною і багато хто сходив униз, щоб вгамувати спрагу джерельною водою.

Майже поряд з бесідкою (ротондою), біля гроту, стояла ваза, виготовлена з граніту. Довгий час вважалося, що її знищили. Виявляється, вона збереглася і знаходиться в дворі школи-інтернату. Оскільки, зараз парк відбудовується, то, очевидно, її місце в парку.

Розбивка парку була радіальною, тобто, навколо бесідки йшли доріжки і вони пересікалися доріжками, які йшли вниз від бесідки. Обабіч цих алей було висаджено багато троянд.

Нинішньому поколінню від тієї краси залишається лише дерева та бур'яни, а від скульптур сміття, яким засипано басейни. А жаль.

ЩЕ ХОТІЛОСЬ би розповісти про одне нікому поки не зрозуміле явище, у Вознесенську до 1930 х років не було електрики, водонапірних насосів і іншої техніки. Не зрозуміло, завдяки чого ще в минулому столітті, тут могли потужними струмками бити фонтани, тексти вода в гротах тощо.

Видно, що при проектуванні парку наші предки знали залягання підґрунтових вод, ці знання не були передані поколінню. Воно й зрозуміло: перша світова війна, громадянська розруха. Не до парків було. А потім усе забулося.

В 1970 році наш комбінат комунальних підприємств одержав новий екскаватор. Ми вирішили випробувати його в роботі.

До цього ліворуч біля входу в парк Островського з-під землі під впливом ливня з'явилася труба, із якої сочилася вода. Я, інженер комбінату В. В.Войтенко і екскаваторник А.А. Чебанов вирішили пройти екскаватором вгору через кожні 30 – 40 метрів траншеї в пошуках труби. І ось ця труба привела нас майже до ротонди.

На глибині трьох метрів ми виявили такий водоворот води, що якби її використати, то можна було б не тільки фонтани влаштувати, а й забезпечити водою всю нижню частину

міста.

А ось цікава деталь. В загорожі школи-інтернату по вул. Леніна вмуроване напіварку. Кажуть, що це зроблено для прикраси. А в дійсності в цій напіварці була вмонтована труба з наконечником у вигляді лівової пащі, з якої і вдень, і вночі лилася дуже смачна вода, якою користувалися мешканці прилеглих вулиць.

Про це все доповідалося керівниками міста, та для освоєння цього джерела не вистачило коштів.

Маю надію, що в майбутньому до цього дійдуть в людей руки, знайдуться і кошти.

Особливий розвиток одержав парк у період підготовки і проведення Всеросійських маневрів, які відбулися в нашому місті в 1837 році, в присутності царя Миколи I і його свити. До підготовки і до зустрічі великих гостей у парку були споруджені царський палац по нинішній вулиці Кібрика, будинок офіцерів (вул. Леніна, ріг вул. Кірова), міський театр, який знаходився неподалік ротонди. Театр, мав кілька ярусів лож. про що свідчить афіша, яка збереглася, де вказані ціни на 1-ий,-2-ий і 3-ій яруси. В театрі в присутності царя виступав знаменитий актор Щепкін.

В 1919 році під час куркульського повстання цей театр, а також фонтани й інші споруди були знищені. Стіни театру, залишалися десь до 1926—1928 рр. Вони являли собою: перший поверх був із круглими вікнами, другий і третій — з прямокутними! На південній частині споруди була збудована чотирикутна башта, де була встановлена телескопічна вишка, і громадяни міста за визначену плату спостерігали нічне небо. Ці стіни я бачив особисто. Приблизно в 1927-1928 рр. коли територія парку і всі споруди, які збереглися, були передані військовій частині, ці стіни були розібрані.

У 1983 році, коли в парку рили траншею під електрокабель, мною був виявлений фундамент театру.

До Великої Жовтневої революції, а точніше до першої світової війни, Вознесенськ був одним, із провінційних міст, куди після Одеси обов'язково приїжджали на гастролі видатні майстри мистецтв, у тому числі й із-за кордону. Один із приїжджиків, побувавши тут, назвав наше місто райським місцем. Дійсно, парк, театр і інші визначні місця були гарними і впорядкованими, місто було чистим, в ошатній зелені. З розповідей старожилів відомо, що люди в місті були ввічливі, любили чистоту і порядок.

Дехто із старожилів і люди, які народилися після революції, вважають, що міським театром була споруда нинішнього міського Будинку культури. Але, якщо навіть поглянути на висоту споруди Будинку культури, то можна зробити висновок, що його висота не відповідає такій, щоб спорудити 3 – 5 ярусів. Для того, щоб зайти в ложі ярусів, необхідні коридори, сходові кліті. Розмір зали Будинку культури не відповідає таким вимогам.

Чому ж деякі громадяни вважають міським театром будівлю існуючого Будинку культури?

Це пояснити можна дуже просто. В парк пускали тільки багату частину населення. Бідним людям було не до парку і театру. Тим більше, що за словами очевидців біля входу в парк висіла табличка: «солдатам, злидарям і собакам вхід заборонено».

Що ж стосується споруди нинішнього Будинку культури, то його історія така: територія, де зараз знаходиться сквер будівельників, площа імені Леніна, сквер Будинку культури — це все був ярмарочний майдан. Сюди у весняно-літній період приїжджали сотні підвід з сільськогосподарськими продуктами.

Не завжди протягом дня селяни могли продати свої продукти (зерно, овочі, баштані і інші сільськогосподарські продукти). І ось для зберігання їх на початку ХХ століття був споруджений, як тоді його називати — амбар. Це була свого роду камера схову. Люди після закінчення торгівлі на ярмарку, не реалізувавши свої товари, здавали на зберігання за визначену плату.

Приблизно в 1927 - 1928 рр. це приміщення було переобладнане під міський театр. В театрі, який називали іменем Ворошилова. крім зали і балкону нічого не було. Не було приміщень для роботи гуртків самодіяльності і навіть гримерної для акторів, які прибули на гастролі.

Таким чином версія, що в приміщенні існуючої споруди виступали видатні корифеї мистецтва, невірна.

Меморіальна дошка, встановлена біля входу у Будинок культури, символічна. Дійсно ж вони, як я уже писав, виступали в міському театрі, який існував у нинішньому парку Островського (казенному парку).

Продовжую розповідь про територію парку імені Островського. Ще до початку Великої Вітчизняної війни біля входу в парк з боку вул. Кібрика (8-го Березня) знаходився царський палац, споруджений для царя Миколи 1 і його свити в період маневрів, а на розі вул. Леніна і Кібрика знаходився палац, в якому до цього перебував цар Олександр 1-ий.

Першу споруду в період Великої Вітчизняної війни було знищено німецько-фашистськими загарбниками. Інша будова збереглася до цього часу. Історія цієї будови сумна. Його двічі розрушували і двічі відбудовували. До революції в цьому будинку знаходився дім офіцерів царської армії. В ньому влаштовувалися бали, банкети, гуляння офіцерів і їх сімей. Нижчі чини туди не допускалися. Моя мама в цьому будинку офіцерів працювала покоївкою. Вона багато розповідала про негідну поведінку царських офіцерів, хоча, безумовно, були серед них і порядні люди.

В 1919 році під час куркульського повстання ця будова була розрушена і до 1928 року стояли лише стіни. В 1928 році вона була відбудована і там розміщався Будинок Червоної Армії.

Слід відзначити, що, за розповідями учасників громадянської війни, в цьому будинку розміщався військовий госпіталь і в ньому на лікуванні після тяжкого поранення перебував майбутній письменник Микола Островський..

Друге розрушення будови відбулося в період Великої Вітчизняної! війни, і тільки в 1950 році, воно було відбудоване, зараз там гуртожиток школи-інтернату

Треба відзначити, що споруда відбудовувалася в період, коли не вистачало будівельних матеріалів, і це робилося господарським способом. Тому якість перекрыть, особливо першого поверху, недостатня. Вважаю, що необхідно терміново провести капітальний ремонт будови, зберегти її як історичний пам'ятник. Крім цього, враховуючи те, що будова знаходиться в гарному місці, має двір, бажано було б використовувати його для інших цілей, можна було б для роботи серед молоді міста.

В парку з боку вул. Кібрика знаходилася церква для військовослужбовців і їдальня. Ці споруди були знищені в період Великої Вітчизняної війни.

З церквою зв'язаний такий факт. У 1919 році революціонерів перед розстрілом примушували молитися, потім трупи їх були поховані тут же в парку. Серед них був батько комуніста К. П'яtkової.

Ще до 1926 – 1929 рр. кущі, алеї, розрушені басейни існували. Могила патріотів, які загинули за нашу Батьківщину, існувала до 1964 року. За нею доглядали вознесенці. Я особисто бачив цю могилу як до війни, так і пізніше.

З 1963 — 1964 рр. територія парку була передана міськвиконкому і в цей період було проведено репланування її для посадки нового парку, який назвали іменем Островського.

Територія нинішнього парку настільки була репланована, що не залишилося й сліду від колишнього гроту, братської могили, а також могили, де були поховані Юхим Синяков і його дружина Ганна Шварцман. Місця захоронення борців за Радянську владу не були

враховані. Вийшло так, що зараз центральна алея в парку Островського проходить якраз через братську могилу, і головне, що ніхто не бажає прислухатися до людей, які знали, і знають місце її розташування, в тому числі й мене.

Неодноразово призначалися комісії за клопотанням дочки П'яtkова — Євдокії, яка, на мою думку вірно показувала місце захоронення. Але комісія райкому Партії, яка розглядала це питання, поставилася до заяви Євдокії П'яtkової і моїх спогадів поверхово. Маю надію на те, що правда переможе, і буде відновлена братська могила й споруджено пам'ятник Юхиму Синякову.

В перші роки Радянської влади в парку ще, як я уже описував, залишалися недоторканими алеї, багато дерев різноманітних городяни у вихідні і святкові дні відпочивали. З боку ротонди відкривався гарний вид на місто. З бесідки можна було бачити рух поїздів з боку Яструбинового й аж до станції Вознесенськ. Зараз місто наскільки, розбудоване засаджене деревами, що залізнична колія проглядається лише місцями.

Тут, у парку, відбувалися народні гуляння, мітинги, ігри, а в бесідці грав духовий оркестр. Парк не освітлювався, але люди перебували в ньому допізна і не було випадків хуліганства, як зараз трапляється. Люди не боялися відпочивати в парку, їм ніщо не загрожувало.

Парк перестав працювати наприкінці двадцятих років, коли він знову був переданий військовим. Територія була перетворена в полігон, споруджені відкриті навіси для автомашин і тракторів, пральня, гауптвахта. В 60-х роках територія була передана міськвиконкому. Розпочалося відродження парку. Територія парку була значно врізаною. Замість 16 гектарів стало 6 гектарів, тому що частина парку відійшла під будівництво хлібозаводу, дитсадків, швейної фабрики, м'ясокомбінату, значна частина відійшла під будівництво мікрорайону № 1.

Роботи по відновленню парку продовжують вестись. Проведено реконструкцію ротонду впорядковано територію навколо неї.

Встановлені атракціони, дитяча ігрова площадка. В парку влаштоване електроосвітлення. У вихідні й святкові дні проводяться культурно-масові заходи. Та ще багато треба зробити щоб, парк імені Островського став справжнім місцем відпочинку. Так, в парку немає павільйонів для гри в шахи, більярд. Немає жодного фонтана чи водного басейну. Немає приміщень для зберігання інвентаря і прокату. Відсутні атракціони для підлітків і дорослих.

Я вже згадував, що необхідно вирішувати питання передачі приміщення колишнього царського палацу (на розі вул. Кібрика—Леніна) для влаштування міського клубу для молоді. Варто було б, на мій погляд, вивільнити колишній парк і приміщення школи-інтернату і поселити в них мешканців будинку престарілих, а школу-інтернат перевести на місце будинку престарілих. Загрожі, що відділяють парк від школи-інтернату прибрати і центральний вхід у парк встановити з боку вул. Леніна.

ПРО ТЕРИТОРІЮ МІСТА, РОЗТАШОВАНУ МІЖ ВУЛИЦЯМИ ІМЕНІ ЛЕНІНА, КІБРИКА, СИНЯКОВА І КІРОВА

До проведення Всеросійських військових маневрів, ця територія не була забудована. В описаному мною вище розповідалося, що маневри проходили в 1837 році, і в них узяло участь 60 тисяч чоловік. Майданом для проведення маневрів і парадів військ якраз і служила ця територія.

Ці маневри, а згодом огляд військ, повинні були продемонструвати силу і могутність Російської імперії. Цар Микола I і його прибічники залишилися із задоволеними цими заходами.

До приїзду царя при в'їзді в місто були споруджені триумфальні ворота. Правда, вони не були добудовані таму, що не було з'єднання їх перекриттям, встановлення скульптур. Та все ж два стовпи, як назвали їх у народі, були вражаючі, і не менші ніж в Москві на Кутузовському проспекті. В 1965 році їх знесли, тому, що між ними не проходив транспорт. А ось зробити об'їзд коло них зліва і справа не вистачило розуму деяким керівникам міста і району. Ці стовпи прикрашали місто, надавали йому історичний вигляд, у Москві і Києві відновлювалися розрушені триумфальні ворота, а в нас — навпаки. Адже ламати легше, ніж будувати.

Після закінчення маневрів на цій території; відбулися такі зміни. На території, де зараз стадіон, будуються казарми і конюшні. Потім будується споруда міської управи (думи). В цьому будинку, зараз знаходиться АПО.

В роки Великої Вітчизняної війни конюшні і казарми були розрушені.

Територія, де зараз знаходиться парк імені 1-го Травня і стадіон, в 1920—1950 рр. була центральною площею міста. В ті часи на цій території не було, жодного дерева.

В 1924 році в центр цієї площі був встановлений пам'ятник «жертвам революції», який існує і понині, його спорудили військові, і ми, хлопчачки, бігали дивитися, як його будують.

Пам'ятник, був установлений в центрі площі й ділив її на дві частини.

На північ від пам'ятника розташувався стадіон, це ж місце служило для проведення демонстрацій, мітингів. До 1984 року мітинги і демонстрації проводилися якраз тут.

Трибуною для виступаючих служив сам пам'ятник. На п'єдесталі збиралися керівники міста, кращі трудівники; підприємств і організаційна також представники військових частин і звідси проголошували свої промови.

На південній території від пам'ятника знаходилася площа, яку військова частина займала під іподром, де щодня відбувалися військові тренування у верховій їзді, в подоланні перешкод. Це було прекрасне видовище, тим більше, що було безкоштовним.

У 1924-1925 рр. були посаджені дерева і кущ, в сквері, який згодом назвали сквером Будівельників. Чому саме будівельників? Тому, що в цьому місці, де зараз підстанція, існувало приміщення, в якому знаходилася профспілка будівельників, яка займалася їх працевлаштуванням. Серед активних членів цієї профспілки були Леонід Компанієць, столяр Григорій Латьєв і інші.

В сквері була споруджена естрада і кінобудка демонструвалися кінофільми, виступали професійні актори і самодіяльність. Оскільки казенний парк вже дещо втратив своє значення, то цей невеликий сквер був у ті роки центром відпочинку городян і моїй пам'яті збереглися моменти роботи цього культурного центру. Я пам'ятаю, як демонструвалися кінофільми «Мати», «Броненосець Потьомкін». Майже всі мешканці міста переглянули ці фільми.

Мої батько й мама брали мене з собою на перегляд кінофільмів. Я тоді змісту їх не дуже розумів, але радів від того, що бачив на екрані кораблі, людей з прапорами, коротше все те, що цікавить дітей.

В 1929—1930 рр. на території переобладнаного амбара, де зараз Будинок культури, створюється новий сквер, який було названо, як і театр імені Ворошилова. Він дещо більший, ніж сквер Будівельників. Сквер був огорожений парканом, знесли, в 1965--1970 рр.

Коли я був школярем, разом із своїми друзями брав участь у посадці дерев, кущів і квітів, у наведенні порядку в цьому сквері.

В 70-і роки цей сквер стає основним місцем відпочинку трудящих. Вхід у сквер був платним тому, що театр і сквер були на госпрозрахунку. Зате у вихідні і святкові дні в ньому проводилися різноманітні культурно-масові заходи.

Тут влаштовувалися різноманітні розважальні заходи, атракціони, феєрверки, грали духовий і джазовий оркестри, виступали самодіяльні колективи, а також запрошені професійні актори. Зараз у парку Островського в літні дні також проводяться непогані культурно-масові заходи, але мені здається, що тоді було набагато цікавіше, веселіше. Люди і без чарки веселилися від душі, були доброзичливішими.

. У 1934 році на місці колишнього стадіону і іподрому проводиться розбивка і посадка нового пар імені 1-го Травня.

Стадіон переноситься на місце, де були розібрані завали конюшень і казарм, коротше на те місце, де він зараз знаходиться. Правда, ворота та ігрового поля тоді знаходилися на східній і західній частині поля.

Тут же. поряд з полем була збудована 30–метрова парашутна вишка. Багато юнаків і дівчат тоді могли проявити свою сміливість і самовладання стрибати з цієї вишки. Звичайно, такого стадіону, як зараз, у місті не було, була лише розмітка поля, були відсутні трибуни.

Глядачі на матчі приходили зі своїми стільцями, табуретками, стільчиками. Футбол для городян годі був найцікавішим видовищем, і, треба сказати, вознесенці любили свої футбольні команди і завзято вболівали за них. Вознесенськ, що входив тоді до складу Одеської області, після обласного центру, був одним із сильніших в області з футболу. Я знаю команди, які свого часу були сильнішими, і ними пишалися городяни.

Так, наприклад, в 1925—1928 рр. існувала футбольна команда, яку очолював колишній учитель фізкультури Микола Стенін.

Він сам мав хороші фізичні і спортивні дані, і в той же час був дуже скромною людиною, учні міських шкіл його дуже любили. Після Великої Вітчизняної війни він залишився в живих, приблизно в 1946 чи 1947 році побував у Вознесенську, але побачивши його руїни, наскільки розчарувався, що сказав нам, що більше сюди не повернеться, щоб не боліла душа. І більше його в місті ніхто не бачив.

В 1936—1939 році в місті були дві прекрасні футбольні команди, Це збірна міста, яку очолював прекрасний спортсмен Курилов, у цій же команді активну участь брав колишній другий секретар Райкому партії, а згодом з 1938 р. і до початку війни — редактор районної газети «Комунар» тов. Семерньов. Вважаю, що організаційні питання уладнував Семерньов, а ось питаннями згуртованості команди, її технічності, товариськості, то тут, звичайно, Курилов був на першому місці. Це був справжній майстер футболу. Зараз його із задоволенням взяли б грати у вищій лізі СРСР

Другою командою в місті була команда, залізничників, і якщо не помиляюся, наставником її був Кабаненко. Ця команда теж була високого класу, але, звичайно, вона поступалася збірній.

У ті роки в місто Вознесенськ приїжджали на футбольні ігри не тільки команди Одеси й України, а й з інших союзних республік.

Рідко наша збірна футбольна команда програвала, особливо на своєму полі.

Не для престижу, але хотілось би сказати, що коли Миколаїв і Вознесенськ були підпорядковані Одеській області, миколаївці майже ніколи не вигравали в нашій футбольній команді.

Сильна команда по футболу була в нашому місті й у перші роки після війни. Її організатором і наставником був колишній начальник районного відділу внутрішніх справ А.К.Смирнов. Він сам був великим уболівальником футболу і хорошим організатором. Команда носила назву «Динамо». Вона в свій час грала на першість України. Це тоді було великим досягненням для нашого міста.

В 1955—1960 рр. футбол у нашому місті перестав бути масовим і організованим. Зате в 1970 році у Вознесенську з'явилися нові види спорту - мотобол і спідвей.

Організатором команд і їх натхненником був патріот нашого міста, полковник у відставці І. М. Урман. Цього прекрасного організатора знають не лише мешканці нашого міста, а й далеко за межами області. Завдяки його зусиллям, у нашому місті споруджено один із кращих мототреків країни, а мотобольна команда м. Вознесенська була срібним призером вищої ліги СРСР.

Але в своїй розповіді я зайшов далеко уперед.

А що сталося далі з площею, де зараз сквери Будівельників і Будинку культури (колишній імені Ворошилова)?

Оскільки ця площа належала ринку, то трохи розповім про ринки Вознесенська.

ПРО РИНКИ І ЯРМАРКОВІ ПЛОЩІ МІСТА

Ще до революції і в перші роки Радянської влади в місті існували:

- центральний ринок — територія нинішнього ринку;
- ярмаркова площа — займала території скверу Будівельників, нинішньої площі імені Леніна і скверу Будинку культури;
- ярмаркова площа і ринок худоби — територія від кінця вул. Кірова (колишньої Одеської) — до самих Прибужан.

До 1912 року залізниці не було. І на цій площі збиралися тисячі селян, ремісників, де реалізовували хліб, овочі, фрукти, худобу тощо.

Оскільки я почав говорити про територію ярмарку від вул. Кірова і до Прибужан (колишня Кантакузенка), то із спогадів Семенова-Тяньшанського значиться, що недалеко від переправи в одному із багато чисельних ярів відоме Марийське джерело мінеральної води. Ця вода влітку має дещо нижчу температуру, ніж узимку. Як за своєю дією, так і за своїм складом вода з Марийського джерела має значну подібність Егервфанценсбадським джерелом. При виході на денну поверхню вона піниться, внаслідок великої кількості вуглекислоти. При джерелі в середині XIX століття був влаштований резервуар для ванн і душу.

Ще до 1970 року звідси текла чудова вода, а зараз не те, що ванн і душу, а й води немає. Мабуть, не завадило б знайти джерело і використовувати його за призначенням.

Тепер короткий опис згаданих ринків.

Центральний, як уже було вказано вище, був розташований на тому ж місці, що і нині. Входи до ринку були з шести боків: з вул. Жовтневої революції (тоді Петроградської) і вул. Синякова (колишня Соборна) і по центру ринка з вул. Чубчика; (тоді не було назви) і вул. Кірова (тоді Одеської).

По цих входах в ринок виїжджали підводи і тачки.

Для пішоходів були невеликі проходи з боку вул. Чубчика, вздовж будови «Ремпобуттехніки» і з вул. Кірова - ріг вул. Синякова.

Із зовнішнього боку ринку були розташовані півтора поверхові будинки, де жили й працювали кустарі – Швеці, кравці та інші ремісники. Було багато підприємств громадського харчування. Вони розташувалися й на протилежному боці вулиці.

По вул. Синякова, де зараз «Ремпобуттехніка», був ілюзіон і гральний будинок. Від центрального входу в ринок було два великих магазини. Один — продовольчий, і від воріт до вул. Кірова — промтоварний. В роки Великої Вітчизняної війни всі ці магазини, в тому числі по вул. Кірова, Чубчика, Жовтневої революції були знищені.

У внутрішній частині ринку, де зараз в основному загорожі, було багато приватних магазинів - мануфактурних, взуття, галантереї. Ними володіли власники. Ми тоді називали їх непманами і навіть буржуями. Серед них виділявся Ліberman, Линецький, Залкінд, Штільштейн і інші. Були тут і державні магазини, що належали залізничникам, держторгівлі

і кооперації. Та більшість все-таки були приватними. Залишається незбагненим — звідки вони доставляли промислові товари: взуття, одяг, хутра тощо, знаю лише, що в магазинах достатньо було товарів, причому, в широкому виборі.

Особливо багато було продовольчих товарів. На ринку можна було купити різноманітні ковбасні й рибні вироби, навіть вільно продавалися червона риба і ікра. На центральній частині ринку були розташовані безліч різноманітних павільйонів, приватних лавок, де продавалися продовольчі товари на будь-який смак. Я особисто пам'ятаю, як прямо в бочках, ящиках, лотках продавали яку завгодно рибу — копчених одеських оселедців, івасів і сьомгу, чорну і червону ікру. Майже на кожному кроці продавалося пиво, квас, різноманітні прохолодні напої, морозиво.

А скільки було кафе-закусочних!

Ось, наприклад, приміщення, де зараз розташований магазин № 20 Вознесенського управління торгівлі. Воно до революції й після неї належало і Залкінду. Це приміщення було прекрасно обладнано меблями. Тут були встановлені столи й стільці, були вішалки для верхнього одягу.

Під магазином було підвальне приміщення, де також стояли столи і стільці (в цьому підвалі зараз знаходиться овочевий магазин). Однак, не всі знають, що є ще один нижній підвал. Він знаходиться під каналізаційним колектором шкірзаводу. В цьому підвалі зберігалися бочки, з різноманітними винами. Сам Залкінд володів цими складами й винним магазином.

Пригадую, увечері, прогулюючись із рідними, бачив, як на ганку біля входу сиділи Залкінд і його дружина, він у фраківі, й вона дуже гарно одягнута, й закликали прохожих відвідати їх пивний заклад. До речі, п'яних я тут ніколи не бачив.

Це було в період НЕПу. Завдяки ленінській політиці народ ожив від голоду і холоду після імперіалістичної й громадянської воєн, життя било джерелом, здавалося, що так буде завжди.

Однак, передчасна ліквідація НЕПу, проведення насильницької колективізації й інші заходи Сталіна знищили всі ленінські завоювання й призвели до жахливого голоду, про що мова нижче.

А зараз продовжую про ринки.

Ярмаркова площа. Тут були постійні ярмарки, які проводилися щоденно, але особливо великі — по суботах і неділях. Від вулиці Кірова — до будівлі школи № 1, нині музею Кібрика і вул. Синякова, до вул. Леніна шикувалися підводи, гарби, кучами лежали кавуни, дині, овочі, фрукти й інші сільськогосподарські продукти. Вибір був великий.

Площа, від закінчення вулиці Одеської й до с. Прибужан (до 1912 р. залізниці не було), була також ярмарковою площею, після революції вона стала ринком худоби, де продавалися в основному тварини.

На початку ХХ століття ця площа була ярмарком по продажу робочої сили. В. І. Ленін у своїй роботі «Розвиток капіталізму в Росії» згадує про наше місто. Ось що він писав: «На півдні, південному сході України утворилося багато ринків, де по неділях збирається понад 9 тисяч робітників (серед них залізничні станції Знаменна, Долинська, міста Єлисаветград, Бобринець, Вознесенськ, Одеса й інші) по продажу робочої сили».

За згадками старожилів, говорили, що в літній час багато із них відпочивали на траві, чекаючи, що їх наймуть на роботу, на п'ятах крейдою писали ціну, за яку вони згодні йти в найми, щоб їх не будили, якщо ціна не влаштовувала.

Вздвж вул. Кірова від вул. Синякова до Будинку культури, а згодом і кінотеатру «Україна» щорічно з початку весни і до жовтня тут постійно влаштовувалися різноманітні, платні атракціони, каруселі, щорічно бував у нашому місті цирк «шапіто». Прямо на площі виступали циркачі-канатохідці, важкоатлети, акробати. В 1917—1918 рр. у нашому місті

гастролював цирк Володимира Дурова. Артисти цирку і звірі перебували в заїжджому дворі і готелю Шлегеля. Цей готель знаходився на розі вулиці імені Євгенії Бош і Кірова.

Після Великої Вітчизняної війни частина цієї будови збереглася, а частина двору відійшла під територію колишнього маслозаводу.

В дуже важких умовах відбувалися гастролі цирку в нашому місті, йшла громадянська війна, продовольства не вистачало, багато звірів загинуло через те, що не було чим їх годувати. Дуров ледве вибрався з Вознесенська.

Мені мама розповідала, як в перші місяці перебування в нашому місті відбувалися гастролі цирку. Особисто Володимир Дуров перед початком концерту виходив на сідці цирку й промовляв приблизно такі слова: «Громадяни Вознесенська. Приїхав до вас я і зі мною свиня (пригадуєте одеського градоначальника, якому було прізвище Зелений, коли Дуров випустив на сцену свиню, пофарбовану в зелений колір і далі перераховував звірів, артистів цирку і закінчував словами: «5 копійок за вхід — це не великі розтрати і ви одержите велике задоволення».

Чому мама так запам'ятала це? Тому, що вона проживала тоді по вул. Євгенії Бош (колишня Маринська) навпроти готелю Шлегеля і з подругами ходила в двір дивитися на звірів.

Цей дім і зараз зберігся. Він знаходиться прямо з воріт, де зараз двір медвितверезника. В цьому, приміщенні народився і я.

Наш будинок до революції знаходився поряд з будинком, де проживала сім'я Євгенії Бош. Будинок Боша під час Великої Вітчизняної війни був повністю розрушений. Зараз на його місці збудований будинок лікаря Матюхіна.

Мама добре пам'ятала чоловіка Євгенії Бош, а я пригадую, коли був малюком (2—3 роки) мене кликали молоді дівчата і вгощали помідорами чи яблуками. Пізніше мама говорила, що це були дочки Євгенії Бош. Між іншим, про одну із них я розповім нижче.

1960 році в місті водопостачання було в і критичному стані. Постало питання по необхідність будівництва міського водопроводу. Матеріалами (трубами, вентилями й іншою водопровідною технікою) область відмовилася забезпечити, бо й там цього не було.

І тут стався цікавий випадок.

Приблизно в 1960 році, тоді я був позаштатним заступником голови міськвиконкому (головою був М.О.Севастьянов). Та й взагалі міськвиконком складався із 5 осіб — голова, начштабу МПВО і він же позаштатний заступник — тобто я, завідуючий загальним відділом, секретар міськвиконкому й друкарка. А справ нам усім вистачало...

І ось в жаркий липневий день в міськвиконком, заходить літня жінка із скаргою й повідомляє, що її прізвище Мунг-Мунга. Чому, мовляв, міськвиконком не реагує на те, що при перевезенні втрачається багато зерна нового врожаю. Це вона скаржилася М.О.Севастьянову, а я в той час був поряд і слухав її справедливую скаргу. Ми їй дали слово, що вживемо суворих заходів і наведемо, порядок у цій справі. Але вона не заспокоїлася і пригрозила, що буде скаржитися Олені Дмитрівні Стасовій в Москву.

Нас із Максимом Опанасовичем зацікавила ця жінка і ми попросили її трохи розповісти про себе. І ось що вона розповіла. Вона брала активну участь в революційній діяльності й була в добрих стосунках з Оленою Дмитрівною. Вони все життя листувалися між собою.

В 1937 році Мунг-Мунга була репресована, їй запропонували виїхати з столиці і вона вибрала наше місто.

Я тоді, якимось не дуже замислюючись, випадково задав їй питання: «Якщо Ви такі близькі з Оленою Дмитрівною Стасовою, вірною помічницею Леніна, то чи не змогли б Ви через неї допомогти придбати необхідні труби і арматуру для водопроводу». Проект і кошторис у нас були, а ось із матеріалами нічого не виходило.

Мунг-Мунга пообіцяла написати Стасовій. І Стасова дійсно допомогла нам, особисто ходила до Голови Ради Міністрів СРСР тов. Косигіна і він дав розпорядження допомогти нашому місту в будівництві водопроводу. Зважаючи на таку велику допомогу, я не погіршу проти істини, якщо скажу, що водопровід ми спорудили років на десять раніше, аніж би чекали допомоги з області.

Я особисто тричі писав Олені Дмитрівні про хід будівництва водопроводу, про недопоставки труб. Вона дуже оперативно на це реагувала. В одному з перших листів я сповістив їй, що наше місто має славні революційні традиції і що у Вознесенську колись проживала Євгенія Бош. Олена Дмитрівна відповіла листом на моє ім'я, що дочка Євгенії Бош живе в Києві і збирає матеріали про українських революціонерів. М.О.Севастьянов, за його словами, своє й моє листування з О.Д.Стасовою передав у наш історико-краєзнавчий музей.

1930—1933 р. р. були найважчими в житті нашого міста (якщо не брати до уваги роки Великої Вітчизняної війни).

В ці роки проводилася насильницька колективізація, репресії, які охопили не тільки людей заможних, але й середні прошарки населення. В 1932 році була одна з найбільших повінь в історії міста. Рівень води в ріках Південний Буг і Мертвод піднявся на вісім метрів.

Таких повеней не було понад 100 років. Вода доходила майже до рейок залізниці. Рух поїздів припинився. Вода заливала території вулиць Пушкінської, Євгенії Бош, доходила до вулиці Кірова, Будинку культури, СШ № 10, не кажучи вже про вулиці Декабристів, частково Крим-Кавказ, Котовського, провулок Радянський і інші. Пригадую, як по моїй вулиці Пушкінській ходили великі баркаси, які вивозили людей із затоплених місць.

Повінь тривала близько двох тижнів. Багато було роз рушень, майже повністю були знищені будинки по вулиці Зої Космодем'янської, Євгенії Бош. Дуже постраждав житловий фонд міста. Багато його мешканців вимушені були покидати Вознесенськ і виїжджати в інші місця для постійного проживання. А в 1932—1933 рр. був голод, про що я розповім нижче.

Тільки в 1934—1935 рр. почало оживати місто. У 1934 році ярмарочна площа була ліквідована і площу між скверами Ворошилова і Будівельників назвали площею Леніна. В цьому ж році був установлений пам'ятник вождю. Тут проводилися всі мітинги і демонстрації в святкові дні.

В 1966—1967 рр. була проведена реконструкція площі, знята бруківка, влаштовані клумби, посаджені газони, квіти, прокладені асфальтні доріжки, проведено електричне освітлення. Площа набула нинішнього вигляду.

В 1967 році старий пам'ятник В.І.Леніну був замінений на новий. Автор скульптури відомий архітектор Л.І.Блях, а автор п'єдесталу — архітектор О.М.Гарсія (іспанець по національності, який у період іспанської революції дитиною був вивезений до Радянського Союзу).

До реконструкції площі й встановлення пам'ятника на площі В. І. Леніну було споруджено новий адміністративний будинок, в якому розмістилися райком Компартії України, виконком Ради народних депутатів і райком комсомолу. До 1934 року в місті не було звукового кіно. Існували два ілюзіони, тобто так називали тоді німе кіно. Під час демонстрації кінофільму недалеко від екрану піаністка грала різноманітні мелодії, виходячи із змісту фільму,

На фото: Є.Бош з своїми донькам інколи разом з нею супроводжував фільм і скрипач. Треба сказати, що музиканти були дуже обдарованими, і для глядачів музика була не тільки задоволенням, а й своєрідною музичною школою. Таке ж «німе» кіно демонструвалося і в клубі залізничників.

Кінотеатр на вулиці Леніна, розрушений в період Великої Вітчизняної війни, до революції і в перші роки Радянської влади був приватним. Його власником був якийсь Дрозд. Згодом кінотеатр був націоналізований, до 1933 року глядачевий зал знаходився на першому поверсі і, як я уже говорив, тут демонструвалися кінофільми.

На другому ж поверсі була більярдна, там грали в азартні ігри, там в основному проводили час особи, що мали пристрасть до алкоголю й легкої наживи.

В кінці 1933 і на початку 1934 року в цьому будинку була проведена реконструкція і встановлена апаратура звукового кіно. Кінотеатр був названий іменем Кірова.

Глядачевий зал був перенесений на другий поверх, а і на першому було фойє і буфет. Сюди на постійне обслуговування був запрошений із Одеси джаз-оркестр, який перед сеансами давав концерти. Часто тут виконувалися мелодії із кінофільмів, що демонструвалися. В той час виходили на екрани кінофільми і музикою Дунаєвського «Веселые ребята». «Цирк» і інші. Крім цього, в фойє влаштовувалися танці. Тоді в моді були фокстроти, танго, блюзи. Ми, молодь, із задоволенням проводили час у кінотеатрі.

Величезні черги стояли за квитками на фільми «Чапаєв», «Веселые ребята» і інші. І так було аж до Великої Вітчизняної війни. Вознесенці й в давні дореволюційні часи захоплювалися театром, і ми знаємо, що на вознесенській сцені побувало немало корифеїв мистецтва. Таке ж було і в нелегкі 30-і роки.

Великою подією в житті міста був приїзд у 1934 році Московського театру оперети. Театр був у Вознесенську цілий місяць. Гастролі проходили при повному аншлазі. За цей час вознесенці мали, можливість побачити й почути такі оперети, як «Сільва», «Циганський барон», «Баядера» й інші.

У цьому ж році в останній час у місті побував цирк «шапіто». Він був у місті близько місяця, згодом, крім невеликих груп артистів, цирк у місто не приїжджав.

Мені здається (це особиста думка), що до Великої Вітчизняної війни вознесенці були більш вихованими, цікавилися літературою, музикою, мистецтвом. Були ввічливішими і доброзичливішими.

Великий вплив на Вознесенськ мала Одеса, до області якої в адміністративному відношенні належав Вознесенськ. Одеса в культурному відношенні була набагато сильнішою за Миколаїв. Крім цього, з цим містом в зв'язку із наявністю (залізниці, було набагато краще сполучення. Тому в тридцяті роки й аж до Великої Вітчизняної війни частими гостями в місті були артисти оперного театру, театру імені Революції, музкомедії, філармонії, естради. Часто приїжджали на гастролі артисти Миколаєва, Ленінграда.

Та й самі вознесенці не були остронь культури.

Так, на базі приміщення нинішнього Будинку культури був організований 3-ій Одеський музично-драматичний театр, де активну участь брали вознесенці, і зокрема Марія Станова, Ольга Чорна, Домбровський. Керував театром вознесенець Іван Ласкавий. Це був талановитий артист, хороший організатор. Під його керівництвом театр поставив спектаклі «Наталка Полтавка», «Запорожець за Дунаєм» і інші класичні українські спектаклі. Цей театр обслуговував не тільки наше місто, а й ближчі райони: Доманівський, Братський, Єланецький, Веселинівський.

Одним із місць зосередження і розвитку художньої самодіяльності був до війни районний будинок колгоспника, який знаходився на тому місці, де зараз виробниче

об'єднання «Южанка». Будинок під час війни був повністю розрушений.

У 1936 році на базі будинку колгоспника були організовані такі гуртки художньої самодіяльності: хор, струнний оркестр, драматичний гурток. Керували ними: хоровим — Павло Кудінов, струнним — Георгій Троян і драматичним — Іван Ласкавий (очевидно за сумісництвом),

Павло Кіндратович Кудінов був однією з найосвіченіх людиною міста. В перші роки радянської влади він очолював у Вознесенську відділ народної освіти, потім працював учителем музики в школах міста. Він був прекрасним музикантом, добре володів нотами.

На фото: афіша третього Одеського музичного театру

І найголовніше — захоплювався класичною і народною українською музикою і співами. Це був

найкращий пропагандист української музичної культури, яких я знав. Крім цього, був надзвичайно чесною людиною.

У Павла Кіндратовича було два сини — Віктор і Георгій. З Віктором я дружив як до війни, так і опісля. Георгій загинув на війні, а Віктор помер в 60-і роки від ран, одержаних під час війни.

В 1934—1937 роках у місті, як і по всій країні прокотилася хвиля сталінських репресій.

В 1935—1936 р. р. Павло Кіндратович одночасно керував хорами райколбуду і колгоспу «Прогрес». В Натягайлівці, де зараз знаходиться школа № 4, була церква, яку ще до війни знесли. І цю церкву деякі учасники хору колгоспу «Прогрес» ходили брати участь в церковному хорі. Про це Павло Кіндратович не знав. Однак, хтось побачив у церковному хорі учасників художньої самодіяльності і в районній газеті «Комунар» був надрукований фейлетон під назвою «Церковний хор на колгоспній сцені», його автором був відповідальний секретар редакції А. Горський.

Після цього Павло Кіндратович залишив керівництво обома хорами й перейшов на викладацьку роботу в школах.

В 1936 році в місті був розрушений (я б сказав по-варварськи) собор і дзвіниця.

Треба відмітити, що мати й батько мої були атеїстами і не ходили до церкви. Але одного разу мене повели туди знайомі моїх рідних Яків Дудник і його дружина Олена. Яків Дудник був учасником громадянської війни. Якраз тоді було релігійне свято — вербна неділя. Я дуже любив вирощувати рослини і мріяв достати «святую вербу», яку, як казали мені, варто ввіткнути в землю і вона буде рости. Ось таку гілочку верби (о дитяча наївність!) я й хотів дістати. Так я побував у церкві.

Хоча мені на той час було десь років 10, але відвідання церкви залишило величезне враження.

Внутрі церкви на стінах я побачив божественні картини, зроблені із мозаїки. Дуже гарно були оформлені олтар і в цілому церква. На дзвіниці, висотою приблизно в 5 поверхів, був установлений величезний дзвін, який своїм звуком не поступався московському, що на Спаській башті.

Протягом дня, до 12-ої ночі він відбивав час.

Дзвони менші за розміром перед ударом великого дзвону відбивали передзвін-мелодію. І зараз пригадую, мені здається, що це була мелодія пісні «Вечірній, дзвін».

За своє життя я побував на екскурсіях в соборах Москви, Ленінграда, Пушкіна. Петергофа тощо, але повинен сказати, що Вознесенський собор не набагато, поступався в художньому оформленні.

Який би чудовий був музей для міста, а може й храм для віруючих! Але в нас більше люблять валяти аніж будувати.

Наскільки в мешканців міста була вихована чесність свідчить така деталь: мені розповідали, що навколо собору на огорожі були встановлені невеликі металеві ящики (на зразок поштових), куди мешканці міста добровільно кидали монети, хто скільки міг, для ремонту і інших потреб церкви. Ніхто цих грошей не брав.

Так ось, в 1938 році вирішили знести собор і дзвіницю й на цьому місці збудувати школу (зараз школа № 2).

«Операцією по розрушенню собору керував Федір Сокуров, він живе у місті. Я знав його до війни, він очолював районний відділ культури, відвідував репетиції нашого оркестру. Федір Сокуров якимось в розмові зі мною обмовився, що керував розрушенням 26-и церков. Я не звинувачую його. Видно, він дуже ретельно виконував чийсь вказівки. Але продовжимо розповідь про Кудінова.

Коли валяли дзвіницю, він проходив мимо, йшов додому. (А жив він у будинку, де зараз знаходиться архітектура, у дворі, там і зараз живе дружина Віктора Кудінова).

Павло Кіндратович підійшов до людей, які керували зриванням дзвіниці вибухівкою (наскільки міцна вона була!), і почав просити не робити цього, не нищити пам'ятник архітектури.. Але його ніхто не послухав. Зате на другий день Павла Кіндратовича кудись викликали і де він дівся, не знаю й по сьогоднішній день.

Драматичним гуртком керував Іван Ласкавий (про нього вже йшла мова).

Цей гурток існував до війни, і ставив п'єси в основному українських класиків. Після війни в Будинку культури і до сьогодні існує драматичний гурток, зараз він називається народним театром.

Струнним оркестром керував аматор, здібний музикант Георгій Михайлович Троян. Ми в колективі звали його Жорою і він не ображався на таке панібратство, оскільки його ім'я ми вимовляли з особливою пошаною. Жора Троян в 1926-30 рр. брав участь у гуртку «Синя блуза». На той час це було щось на зразок нинішнього КВВ. Учасники гуртка виступали я сатиричними віршами, піснями, критикували безпорядки, які були в місті. Їх виступи були дуже цікавими.

У струнному оркестрі з часів його заснування виступав і я. Активну участь в струнному оркестрі брали Вася Панчул, Борис і Микола Болотіни, Микола Литвиненко,. Вітя Андрієвський, Маруся Бостан, Фіра Сандлер, Таня Середа, Женя Корнієнко, Олег Кожухов, Абраша Солодихін, Сеня Євстрат'єв, Віра Заломська й інші. Всього нас було понад 30 учасників.

Грали ми класичні твори, такі як «Музичний момент» Шуберта, «Танець № 6» Брамса й інші.

Однак, в основному ми грали й співали пісні, співзвучні часові — від пісень

Дунаєвського, Блантера. Покраса до народних українських і російських пісень. Солоістами (співаками) нашого оркестру були Микола Литвиненко, Марія Бостан, Бела (забув її прізвище), Віра Заломська й інші.

Не було в місті жодного свята чи якогось офіційного заходу, що проводилися в театрі імені Ворошилова, щоб наш оркестр не був запрошений і не давав концерти.

Немає населеного пункту в районі, де б ми не виступали з концертами. Кілька разів наш струнний оркестр виступив у Одесі на олімпіадах самодіяльна ті, що проводилися того часу.

В 1939 році наш струнний оркестр був представлений для виступів у Москві на Всесоюзній сільськогосподарській виставці.

Ми посилено готувалися до цієї події. Для кращого виконання до нас з Одеси був відряджений викладач філармонії. Однак, виступити в Москві нам не довелося. Фашистська Німеччина напала на Польщу.

Наші кращі виконавці — чоловіки, в тому числі й керівник оркестру Г. М. Троян, були призвані до Червоної Армії. Після цього вони більше в оркестр не повернулись. Згодом був призваний у армію і я. Брав участь у боях із фашистськими загарбниками. Потім до 1956 року перебував на військовій службі.

Мені на все життя запам'яталися проводи в ряди Червоної Армії. В приміщенні театру імені Ворошилова тоді зібралися учасники самодіяльного театру, хору, оркестру. Багато теплих, напутніх слів було сказано того дня, потім відбувся прощальний вечір. Ми виступали із сольними номерами — побажаннями. Перебуваючи на службі в рядах Радянської Арм: я до війни листувався із своїми товаришами по оркестру.

В кінці війни, в листопаді 1944 року мені, як фронтовику, командування надало 10-денну відпустку, щоб відвідати рідних і близьких. Потім я щорічно приїжджав у Вознесенськ у відпустку.

Звичайно, коли я ступив на рідну землю, де я не був близько п'яти років, крім рідних, я поцікавився й долею близьких товаришів. Другого дня вранці я пройшовся містом, зайшов у сквер імені Шевченка. Підходжу до братської могили і читаю написи на пам'ятнику 62-ом героям-підпільникам, закатованих фашистами. І раптом читаю прізвище: Дімбровський.

То це ж наш друг-весельчак, який був присутній на моїх проводах в Червону Армію. А зараз я стою біля могили, де поховані кращі люди міста.

Дімбровський був професіональним актором, і він завжди виконував головні ролі в таких п'єсах як «Весілля в Малинівці», де він майстерно виконував роль Попандопула.

Не дожив до Перемоги, загинув на війні наш здібний музикант - домбрист Вася Панчул. Ми всі його дуже любили за скромність, товариськість, справедливість. Кращого друга, ніж Вася Панчул, я більше не зустрів.

Не повернувся з війни Іван Ласкавий, Вітя Андрієвський і багато інших. По-звірячому були замордовані Фіра Сандлер і її брат, які були розстріляні й засипані в колишньому кар'єрі в Натягайлівці, де на місці розстрілів установлений монумент.

Багато моїх товаришів не повернулися з фронтів Великої Вітчизняної війни і особливо з нашого самодіяльного колективу.

Дуже жаль, що нинішнє керівництво відділом культури зовсім не цікавиться минулим нашого міста.

Звичайно, не всі учасники нашої художньої самодіяльності були учасниками Великої Вітчизняної війни. Так, в період тимчасової окупації нашого міста Віра Заломська одружилася з редактором газети українських націоналістів. Пам'ятаю, до війни вона дружила з чоловіком середнього зросту, худорлявим, в окулярах.

В кінці 1945 року, коли я приїхав до Вознесенська, я зустрівся з нею, вона працювала

виховательською дитячого будинку.

Багато років тому письменник Б.І.Слободянюк і колишній начальник КДБ по Вознесенському району І.І.Некоз в газеті «Радянська правда» друкували повість про українських націоналістів, де Віра Заломська згадується як «Соловейко», яка начебто співробітничала з українськими націоналістами тому, що була одружена з редактором газети. Вона й зараз продовжує працювати, проживає в Кіровоградській області. Вона мені запам'яталася до війни, як порядна жінка, що володіла чудовим голосом сопрано і дійсно дуже гарно співала. Навряд, щоб вона втручалася в справи чоловіка. Звичайно, все це спірно, але моя думка про неї до війни якнайкраща.

Якщо не помиляюся, в 1944 - 1945 рр. я зустрівся з активною учасницею нашого оркестру Марією Бостан. Родом вона з села Щербані. Це була улюблениця публіки. Ми жартома називали її Маріцею тому, що вона чудово і з великим захопленням виконувала пісню «Маріца» на молдавській мові. Глядачі по кілька разів оплесками змушували повторювати цю пісню, особливо гаряче сприймали її в Олександрівці й Дорошівці.

Після війни Марія Бостан переїхала до Миколаєва і працювала там аж, до пенсії в облпрофраді, очолювала відділ держстраху. Десь в 70-ті роки я бачив її востаннє. Проживала вона по вул. імені газети «Правда».

Більше всього після війни ми зустрічалися з Женею Корнієнком і Олегом Кожуховим. До війни ми втрюх дружили, завжди були разом. На струнному оркестрі ми виступали з сольними номерами, тобто тріо. Я грав на мандоліні, Олег - на балалайці, а Женя — на гітарі, інколи – на контрабасі. Ми не тільки грали, а навіть спішили пісеньку «Невдале побачення».

Ця дружба продовжувалася до того, поки ми не обзавелися сім'ями, і потроху все відійшло. Але юнацькі роки, проведені разом, залишилися глибоко в пам'яті. Зараз цих друзів молодості вже немає в живих. Жаль, що таке не повторюється.

Із інших учасників художньої самодіяльності живе в місті Микола Литвиненко. В довоєнні роки він був худорлявим, добре грав у футбол у збірній команді міста, але не гірше й співав. У нього був чудовий голос-тенор, глядачі добре сприймали його.

Прізвища багатьох учасників художньої самодіяльності згадати не можу, вони загинули на фронтах війни і не повернулися з неї.

Це все я розповідав про самодіяльні колективи і культурне життя міста.

Зараз продовжу розповідь про дальший розвиток міста, його людей, які заслуговують на це уваги.

Місто Вознесенськ дехто вважає незвичним. Для цього є чимало підстав. Візьмемо для прикладу кілька фактів з історії міста, у період царювання Катерини II вийшли укази про будівництво губернського міста. Після її смерті, здавалось би, що повинна існувати спадкоємність, і майбутній цар Павло I повинен дотримуватися указів цариці. Вийшло навпаки. Своім указом він Вознесенськ перетворив у позаштатне місто.

А якщо згадати: скільки місто Вознесенськ робили містом районного підпорядкування, потім обласного і навпаки. Це було вигідно для розвитку обласного центру, який гальмував розвиток Вознесенська під будь-яким приводом. То відсутність техдокументації, або відсутність лімітів, або фінансування, в кінці року кошти, нагромаджені в місті, безалаберно списувалися в області, і Миколаїв розбудувався.

Тому, якщо перемаже політика госпрозрахунку і місто зуміє нагромаджені кошти витратити на свої цілі, я не сумніваюся, що місто набагато виросте як в житловому, так і в соціально-культурному відношенні. Однак, є й інші причини, які залежать і основному від «батьків міста».

У 1960-і роки кілька разів приїжджали компетентні комісії з дорученням уряду визначитися в можливості будівництва у місті заводу «Фрегат». Для будівництва заводу

намічалось використати територію плавнів від вул. Зої Космодем'янської до ріки Південний Буг, до Прибужан і кордонні дороги Вознесенськ—Прибужани. Там намічалось провести намив ґрунту, благоустрій берега. На заводі мало працювати кілька тисяч робітників.

Однак, тодішні керівники району т. т. Горін і Бракован позабивали скільки «клинів», тобто всяких додаткових споруд, що вартість будівництва заводу зростала вдвічі. Тоді урядова комісія звернулася в м. Первомайськ, де керівництво було дальновиднішим. Первомайці перехопили будову, а Вознесенськ залишився без такого крупного підприємства.

Первомайці були дальновиднішими і в той час, як вознесенські керівники не могли вирішити питання надання школі медичних сестер нового приміщення замість старого, розрушеного в період війни. Керівники міста Первомайська і тут, як кажуть, не проґавили, знайшли потрібне приміщення і рішенням облвиконкому школа медичних сестер була переведена в м. Первомайськ.

Школа медичних сестер в нашому місті існувала до війни не менше 10 років. Скільки сотень медичних сестер випестувала ця школа! Багато з них з перших днів війни були направлені на фронт і брали в ній найактивнішу участь. І зараз у місті проживають колишні учні цієї школи, згодом учасниці Великої Вітчизняної війни Тамара Ампілогова, Ніна Таран і багато інших, прізвищ їх не знаю, але впевнений, що колишніх учениць Вознесенської школи медичних сестер можна зустріти не тільки в Вознесенську, а й у інших містах Радянського Союзу.

Не знаю, чи є у наших медичних працівників стенд чи альбом пам'яті вознесенських медичних працівників, які не повернулись із фронту. Якщо немає, то не завадило б зробити його, свято шанувати їх пам'ять.

Але багато медиків не знають історії Вознесенської медицини, історію міжрайонної, «земської» лікарні.

Чому нашу стару лікарню називають земською?

У кінці XIX і на початку XX століття у Росії існувало «земське товариство», яке за рахунок зібраних у народі коштів займалося будівництвом доріг, соціально-культурних закладів. На початку 20-го століття суспільством було прийнято рішення про будівництво у Вознесенську лікарняного комплексу, що складався із відділень – терапевтичного, хірургічного, неврологічного і інших.

Під час військової служби на Північному флоті я дуже захворів і за станом здоров'я мене направили в Архангельський військово-морський госпіталь на посаду заступника начальника госпіталю по політчастині. Я там пробув трохи більше року, потім виїхав на навчання в Ленінград і в 1952 році знову повернувся в частину. Але справа не в цьому.

Коли в 1950 році я прибув до Архангельська, то познайомився там з головним лікарем Семеном Костянтиновичем Пупо. Ця людина була великої ерудиції, скромна, людяна. У той час йому було близько 70 років. Але він був бадьорий, енергійний, ніхто не міг би йому дати його віку.

Якось у розмові він запитав мене звідки я родом. Я почав розповідати йому про Вознесенськ. У відповідь він сказав мені, що теж працював у Вознесенську у земській лікарні.

С.К.Пупо до революції був оперетковим актором. Коли в нього почав пропадати голос, він вступив до Одеського медичного інституту, закінчив його і був направлений у наше місто, де працював до 20-их років.

Я дуже добре знав лікаря, або як тоді

називали доктора — Фрейєрова. Це був дуже хороший лікар-терапевт, і головне — душевна, щедра душею людина.

Пригадую таке. Моя мама Дуже захворіла і попросила терміново побігти попросити доктора Фрейєрова, щоб той надав їй допомогу. Я, на той час хлопчина, прибіг до нього додому. Було вже за північ. (До 1935 року він жив по вул. Пушкінській, 35, а згодом збудував собі будинок по вул. Євгенії Бош і проживав там до війни).

На фото: міська лікарня

Він, не дивлячись на те, що була

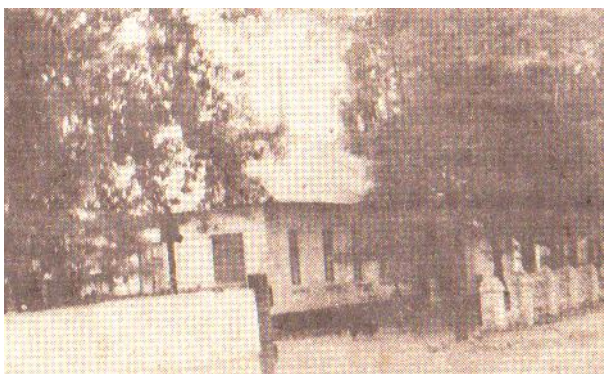
глибока ніч, встав, вийшов зі мною на вулицю, взяв мене за руку і так ми дійшли до нашого будинку, де він надав необхідну допомогу мамі.

Таких чуйних лікарів у нас в місті було немало, і я можу назвати їх: це лікарі Бачурський, Зайчик, Гурладій, Анапольський, фельдшер Суслов і інші.

Кілька слів про фельдшера Суслова. Мешканці міста, особливо люди старшого покоління, знають цю людину. Не дивлячись на те, що був він фельдшером, але по практиці роботи, знаннях не поступався лікарям. До нього за допомогою мешканці міста. Інколи частіше зверталися, ніж до окремих лікарів.

У Суслова було три сини. Один із них проживає в місті Києві, має вчену ступінь. Два сини мешкають у нашому місті. Як і батько, вони скромні, працелюбні люди, своєю працею

і всім своїм життям вони заслужили пошану.

Добру пам'ять про себе залишив лікар Мораховський, який до революції збудував прекрасну споруду поліклініки по вул. Пушкінській, де нині знаходиться швидка медична допомога. До Великої Вітчизняної війни і аж до побудови нової поліклініки по вул. Короленка по вул.

На фото: «земська» лікарня

Пушкінській перебувала районна

поліклініка.

У повоєнні роки значно розширилася база медичних закладів. Споруджені дві нові поліклініки. Одна із них стала дитячою поліклінікою. Ввійшов у експлуатацію новий хірургічний комплекс. Старі «земські» корпуси проти нових мають якийсь зубожилый вигляд. Але скільки мешканців Вознесенська лікувалося тут, скільки було поставлено на ноги! Так що «земська лікарня» заслужила на добру згадку.

Хочу трохи розповісти про народну освіту в місті.

У Вознесенську до початку ХХ-го століття існувало дві гімназії; жіноча й чоловіча. Жіноча — це будинок, де зараз знаходиться СШ № 1. Чоловіча гімназія — там, де зараз СШ № 10. У жіночій гімназії училася наша землячка — революціонерка, член першого Українського Радянського уряду Євгенія Бош.

У цих гімназіях мали можливість навчатися діти вищих прошарків населення. Діти простих, бідних людей не мали можливості потрапити до них.

Однак, діти з бідних сімей дуже хотіли учитися й бути грамотними. Тому земство вирішило звернутися до населення для збору коштів на будівництво нової церковно-приходської школи.

Дуже важко було з коштами. І ось тоді місцевий адвокат за прізвищем Поза (він німець за походженням) звернувся в земство за дозволом побудувати школу за особисті кошти. Школа була споруджена в 1910—1912 р. р. У цій школі вчилися діти місцевих бідних прошарків населення. Нині в цьому будинку знаходиться СШ № 7 (до війни тут була школа № 2).

Адвокат Поза жив у власному будинку, який був розташований на розі вул. Танасчишина і Жовтневої революції. Він був прогресивним і авторитетним громадянином нашого міста, користувався широкою повагою в людей. Свого часу з його дочкою був одружений лікар Анапольський.

Школа № 10 до Жовтневої революції була чоловічою гімназією. Після революції приміщення школи було передано в розпорядження міністерства шляхів, сполучення і нова школа стала школою № 23 імені М. В. Котельмаха.

Котельмах в роки революції і громадянської війни був комісаром залізничної станції Вознесенськ. Він брав активну участь у формуванні бронепоездів, а також організував колективи станції на розгром інтервентів і білогвардійців.

До цієї школи приймалися лише діти працівників залізниці. Не дивлячись на те, що я жив поряд з школою, потрапити туди на навчання мені не довелося.

До цих пір не відомо, чому згодом школа перестала називатися іменем Котельмаха, який віддав своє життя за Радянську владу, за краще життя вознесенців.

У нашому місті проживає його син, Олександр. Живе він у невеликому будинку по вулиці Танасчишина. Це скромна людина, яка не претендує на чийсь особливу увагу. Піввіку віддав він праці в енергозбуті.

До Великої Вітчизняної війни в місті були такі навчальні заклади:

Середня школа № 1 розміщувалася по вул. Леніна. Там де зараз музей Кібрика. Викладання велося російською мовою.

Неповносередня школа № 2 розміщувалася по вул. Шевченка, там де нинішня школа № 7. Викладання велося українською мовою.

Неповносередня школа № 3. Розміщувалася в будинку по вул. Короленка, 1. Зараз там споруджено житловий будинок. Викладання велося єврейською мовою.

Середня школа № 4 була там, де зараз школа № 1. Викладання велося російською мовою.

Неповносередня школа № 5 була на тому ж місці, де зараз СШ № 5. Викладання велося російською мовою.

Неповносередня школа № 6 розміщувалася в Таборівці, в кінці вулиці Пархоменка. Зараз вона перенесена в другий мікрорайон. Тоді викладання було українською мовою.

Середня школа № 23 (нині № 10) розміщувалася по вулиці Леніна в будинку колишньої чоловічої гімназії.

Нинішня школа № 4 в Натягайлівці була споруджена після війни на тому місці, де раніше була церква.

В 1924—1925 рр. на кошти багатих непманів був організований індустріальний технікум. Він знаходився в будинку, розташованому в дворі спортивної школи, його базою був інструментальний завод «Червоний технік». Ми, дітлахи, часто бігали туди дивитися, як студенти будували діючий локомотив, що працював на твердому паливі. Нам цікаво було спостерігати, як пара крутила колеса трансмісії.

В 1930 році технікум був переведений у місто Конотоп.

Приблизно в 1935 році в місті була організована школа медичних сестер. Вона знаходилася в приміщенні колишніх військових казарм, у дворі, де зараз аптека, міськком партії. Про цю школу я вже розповідав.

Технікум сільського господарства був організований на початку 30-х років. Профіль підготовки спеціалістів неодноразово мінявся. Спочатку тут готували агрономів з садівництва, виноградарства, овочівників. Зараз — бухгалтерів.

Мені випадково, будучи в Києві, довелося зустрітися з колишнім першим директором технікуму Красієм. На той час я був начальником міськкомунгоспу. мені порадили познайомитися із досвідом вирощування квітів у закритому ґрунті в центральній дослідній

станції квітникарства. Я, не замислюючись, поїхав туди тролейбусом.

Зустрівся я там з директором і представився. що я з міста Вознесенська. Він здивувався і щиро зрадів. Сказав, що із нашим містом у нього багато чого пов'язано. Тут він одружився, тут працював першим директором технікуму. Товариш Красій багато допоміг нашому місту в розвитку квітникарства. Бувало, направляю туди машину лише з дорученням, і він відпускав, скільки треба, розсади.

Після мого переходу на іншу роботу зв'язок із Києвом перервався, а квітникарство опинилося в за пущеному стані, в якому перебуває й донині.

В 1932—1933 рр. у місті була організована школа комбайнерів. Вона неодноразово міняла профілі, підготовки кадрів для сільського господарства.

Спочатку школа готувала трактористів на трактори «Фордзон», потім — комбайнерів. Не випадково вулиця Мертвоводська тоді була перейменована у вулицю Комбайнерів. Після війни вона стала вулицею імені генерала Танасчишина. Спочатку школа розташовувалася в приміщенні, де зараз гуртожиток, по вулиці Леніна на розі з вулицею Танасчишина. В цьому приміщенні до 1932 року був парткабінет. потім нарсуд, а згодом — школа.

Після Великої Вітчизняної війни школі були передані приміщення колишнього міського млина, який був розрушений у період війни.

Потім поступово школа забудовувалася новими будинками. Зараз це СПТУ-32.

В 1930—1933 рр. в нашому місті існувала радпартшкола, яка знаходилася по вулиці Пушкінській. де зараз допоміжна школа-інтернат. Тут готувалися кадри для роботи в партійних, радянських органах, а також на виробництві.

Я запам'ятав випуск 1932 року. На випускному вечорі грав духовий оркестр, а ми, ті хто жив поряд, не могли спати, ходили слухати музику і дивитися танці.

Багато випускників школи були направлені на радянсько-партійну роботу й виправдали себе. Але більшість постраждала в роки репресій.

Хотілось би трохи зупинитись на історії деяких підприємств, організацій, розповісти про людей, що заслуговують на повагу і пам'ять про них.

Завод «Червоний технік», колишній завод Шпехта (Шпехт був німецького походження, до революції жив у Вознесенську й побудував невеликий завод). В 1917 році завод був націоналізований і названий заводом «Червоний технік».

За роки свого існування завод пережив багато змін, що вже й нелегко розповісти про них.

То він був промбазою індустріального технікуму, з 1930-их років — самостійний завод, що випускав борони, граблі, лопати. Перед війною випускав медичні інструменти. Після війни був переданий в підпорядкування облуправління місцевої промисловості і довгий час випускав плоскогубці й Інший дріб'язок. В останні роки завод був переданий в розпорядження довгобуду — підприємства заводу роторно-конвеєрних ліній, який сам собі не. дасть ради.

Завод «Червоний технік» має хороші революційні і трудові традиції, про які детально описали в своїх творах Б. Слободянюк і О. Калина.

Консервний завод, до революції на цьому місці був лікero-горілочний завод. В роки громадянської війни завод був розрушений, знищено обладнання.

Старожили розповідали, що коли бочки з спиртом вибухали, то він тік вниз на вулицю Шмідта, де любителі спиртного збирали його каструлями й відрами.

На місці колишнього лікero-горілочного заводу був переобладнаний плодоконсервний завод.

Особливого розвитку набув завод у ті роки, коли директором його була Ксенія Яківна Севастьянова. Це була дуже ініціативна жінка, вона володіла добрими організаторськими

якостями. При її участі були споруджені нові цехи, була встановлена передова на той час техніка і розроблена нова технологія виготовлення консервної продукції.

Швейна фабрика. Це післявоєнне підприємство, якого до війни не було. Організатором і довгий час директором фабрики була Марія Кирилівна Жукова.

Потім її справу продовжила Марія Сергіївна Удова — комуніст, учасниця Великої Вітчизняної війни. Обидві керівниці багато зробили для розвитку підприємства, його розширення, оснащення, створення хороших умов праці.

До війни по вулиці Синякова, там, де зараз знаходиться прохідна і головний корпус фабрики, була міська масло бійня. Лід час війни вона була розрушена. Залишилися тільки стіни. І ось Марія Кирилівна Жукова добилася передачі цих стін для будівництва приміщення фабрики. Із невеликого колективу — близько 50 трудівниць — фабрика виросла до колективу, який нараховує понад 700 працюючих. В соціально-культурному відношенні фабрика є одним із кращих підприємств міста.

Спочатку фабрика знаходилася по парному числу вулиці Синякова. Щоб будувати нові цехи, гуртожиток, необхідно було розширити територію фабрики. Рішенням міськвиконкому було дозволено перекрити дорогу між вулицями Танасчишина і Кірова й продовжити будівництво приміщень Фабрики.

До революції і в перші роки Радянської влади вулиця Синякова (колишня Соборна) простяглася до самої ріки Мертвовод. Тут був невеличкий міст-переправа на Болгарку. По ньому вільно могли переїжджати підводи і горби.

До цього моста ріка була судноплавна. Сюди підходили невеликі буксири й баржі і доставляли в місто лісотовари й інші вантажі. На правому березі знаходилися приватні лісоторгові склади, столярні майстерні. Тут за доступну ціну можна було купити віконні й дверні блоки, балки, стропила й інші вироби із дерева.

В 1932 році сталася небувала за століття повінь (про це я вже писав). Ріка Мертвовод настільки була замулена, що перетворилася в невеликий струмок, який можна було легко перестрибнути. Всі склади й лісоматеріали понесло в море, в тому числі й міст.

Кілька років влаштувалися невеликі переправи й лише в 1936 році був споруджений новий дерев'яний міст, який з'єднав вулицю Леніна з нинішньою вулицею Островського. За величиною він був приблизно такий, як нині існуючий.

Тоді вулиця Леніна починалася з крайніх будинків вулиці Островського і закінчувалася в районі хлібоприймального підприємства.

Вулиця Зої Космодем'янської до війни називалася Пушкінською тому, що ці вулиці з'єднав такий же залізничний міст, як і на вулиці Щорса. Вулиця Пушкінська простяглася від вулиці Кірова і до Кооперативної. Міст був розрушений в роки війни і більше не відбудовувався. Сучасний розвиток міста і транспортних засобів ставить питання про відновлення моста.

Вулиця Леніна свій початок стала брати від річки Мертвовод, а вулиця від річки в бік Миколаєва почала називатися іменем Островського.

Під час тимчасової окупації фашисти розраховували, що залишаться тут назавжди і почали будувати міст через ріку Мертвовод, де він і зараз знаходиться по вулиці Жовтневої революції,

Для будівництва моста німці, зганяли сотні й тисячі військовополонених і громадян міста. Для будівництва опор моста вони по-варварськи знищили пам'ятники культури, гранітні надгробки могил. Особливо вони поглумилися над могилами єврейських кладовищ у місті й на Болгарці.

24 березня 1944 року місто Вознесенськ було звільнено від німецько-фашистських загарбників. Протягом 1945—1946 рр. міст був споруджений і вступив у експлуатацію. Настил моста був дерев'яним, покритим зверху бруківкою із граніту.

З появою важкого транспорту і збільшенням інтенсивності руху настил моста не витримав навантаження. Виникла необхідність терміново міняти його. В 1987 році було прийнято рішення замінити дерев'яні перекриття залізобетонними. Ентузіастами цієї справи стали колишній голова міськвиконкому М.А.Севастьянов (з ним я пропрацював у міськвиконкомі понад 10 років, завідуючи міським відділом комунального господарства Є.М.Поташний і пенсіонер, в минулому інженер по мостобудівництву тов. Ватулін.

Нині, в зв'язку із збільшенням навантажень і великого потоку транспортних засобів необхідно провести реконструкцію моста з розширенням проїжджої частини, а також будівництва нового моста для організації одностороннього руху. Таке питання, як мені відомо, керівний склад міськвиконкому вирішує.

До початку 70-их років водне сполучення з містом Миколаєвом здійснювалося з пристані, розташованої на річці Південний Буг в районі с. Прибужани. Було дуже незручно для мешканців добиратися звідти в місто.

У 1977-1978 рр. Дніпровським пароплавством були проведені роботи по розчистці гирла ріки Мертвовод, по випрямленню ріки завдяки каналу. Цим самим ріка Мертвовод одержала друге життя. а в центрі міста стали швартуватися пасажирські теплоходи на підводних крилах. Пристань перейшла у місто, аж до вулиці Леніна.

Роки першої п'ятирічки не обійшли наше місто.

В 1931 — 1932 рр. на річці Південний Буг був споруджений один із крупних елеваторів на Україні. До нього був побудований причал і прокладена колія залізниці від станції Вознесенськ. Щоденно по цій колії на елеватор доставлялося зерно.

В період війни елеватор був розрушений до фундаменту. Ще й сьогодні збереглася передня стіна що виходить із води приблизно на 5 метрів. Цю стіну зараз називають «биком».

Говорячи про елеватор, не можна не сказати про перевалочну базу овочевого радгоспу під назвою «Городтрест». Тут була влаштована пристань, куди підходили баржі й завантажувалися овочами для міст Одеси, Миколаєва тощо.

На високому березі Південного Бугу були споруджені бараки для складування овочів, а потім навантаження.

Цим радгоспом протягом 1930—1940 рр. беззмінно керував С.С. Сандул. Це був прекрасний керівник — господарник і організатор. Пізніше він керував відділом робітничого постачання одеської залізниці.

Землі радгоспу пролягали на території від ріки Мертвовод до вулиці Зої Космодем'янської вздовж ріки Буг і з боку Прибужан до земель колгоспу «Прогрес».

У ті роки громадяни міста не знали, що таке привозити картоплю з інших районів і областей, її в місті було вдосталь і, як я сказав вище, овочі вивозилися з Вознесенська в інші райони.

Після війни ця територія передавалася рай харчокомбінату, потім колгоспам імені Синякова, «Прогрес». На жаль, експлуатація цих родючих земель ведеться неефективно. Якби вдалося відновити колишній «Городтрест», місто й консервний завод не мали б проблем із овочами.

Другим об'єктом будівництва в першій п'ятирічці була Олександрівська ГЕС. Не дивлячись, що станція знаходилася не в місті, всі мешканці Вознесенська вважали її міською, бо вона виробляла електрострум для міста. Олександрівська ГЕС була споруджена згідно з Ленінським планом електрифікації країни.

Відкриття станції було дуже урочистим. З нагоди цієї події до Вознесенська приїхав Голова народних комісарів УРСР В.Я.Чубар. В Олександрівці було ціле паломництво, всі городяни задовго до відкриття ГЕС пішки йшли в Олександрівку, щоб побачити її відкриття. Я пам'ятаю той день, коли в нашому домі вперше загорілася електрична лампа. Після

газових ламп, свічок і лампад — це було велике чудо, яке запам'яталося на все життя.

В зв'язку із відкриттям Південноукраїнської АЕС Олександрівська ГЕС втратила своє значення. Непогано було б зберегти її для потомків, як первістка першої п'ятирічки.

Трохи про міський транспорт. Зараз у місті існує до десятка різноманітних транспортних організацій. Автобусний парк здійснює перевезення пасажирів не тільки в місті й районі. Вознесенськ сполучений автобусними маршрутами з багатьма містами України, Молдавії, з Києвом, Кишиневом. Одесою й іншими.

До війни в місті не було автобусного сполучення. Всі ходили пішки як на Болгарку, так і в Таборівку, Натягайлівку, в радгосп «Зелений гай».

Спробуйте зараз невчасно подати автобуса на маршрут і відразу можна почути обурені крики: «Що за неподобство? Де радянська влада?»

Та не завжди люди наші об'єктивні. Декому до душі лише слово «дай». А чому б і не пройтися якийсь кілометр. Чому старі люди менше хворіли, особливо на ноги? Тому, що більше ходили на великі відстані.

Дізнавшись про підхід банди до міста, збори, були перервані і всі присутні, озброївшись, чим могли виступили проти банди. Сили були нерівними. Банда набагато краще була укомплектована зброєю, більшою за кількістю, тому всі наші патріоти були вбиті і потім поховані на Болгарському кладовищі. Довгий час могила лишалась недоглянутою і лише в 1988р., завдяки наполегливій діяльності колишнього заступника голови міськвиконкому А.П.Савченка на цій могилі був споруджений належний пам'ятник.

Слід відзначити, що в нас в місті недостатньо займаються історичними пам'ятниками. Так, наприклад на центральному кладовищі знаходиться могила загиблих революціонерів в роки громадянської війни. Але ця могила з кожним роком все «зменшується». Чи не пора поставити якийсь обеліск чи пам'ятник? Ми говоримо про історію міста з 1795 року, але ж на кладовищі є захоронення більш раннього періоду. На вулиці Ватутіна похований колишній царський генерал, активний учасник Вітчизняної війни 1812 року, який брав участь у визволенні Угорщини наполеонівського іґа. Він же познайомився угорським композитором Ференцем Лістом. який гостював в цього генерала в нашому місті.

Будинок на вулиці Жовтневої революції і ріг Кірова, що одним крилом примикає до будинку Банку, після Великої Вітчизняної війни десь в 1945-1946 роках був реконструйований і втратив свій зовнішній вигляд внутрішнє розташування перестінків. Але відома що в роки громадянської війни в ньому знаходився штаб дивізії Червоної Армії, якою командував знаменитий тоді полководець І.Е.Якір, який пізніше постраждав в роки сталінських репресій в 1937 році.

Будівля залізничного клубу і будинки напроти колись належали громадянину Ельфімову. Тут були знамениті в місті ковбасні майстерні. Ковбасні вироби випускались в широкому асортименті і великій кількості, що повністю забезпечували місто. Що стосується якості, то й нинішнім працівникам м'ясокомбінату треба ще багато зробити. Єдине, що запам'ятав, — місто було буквально завалене різними сортами ковбас.

Вільно можна було купити копчені ковбаси «Одеська», «Київська», «Московська», сосиски «Мисливські» та інше. Що стосується варених ковбас, то їх також було в достатку.

Наведу один з прикладів: мені, школяреві, в 1926-1927 роках батько давав 10 копійок на купівлю сніданку. На ці 10 копійок в магазині непмана Каправа я міг купити 100 грамів ковбаси чи мисливських сосисок і велику здобну булочку. Про магазин Каправа розповім трохи нижче.

Слід відзначити, що в період НЕПу наш, радянський карбованець був настільки в ціні, що в цей період уряд випускав золоті і срібні карбованці, полтинники. Але багато хто не знає, що в ті роки випускались розмінні монети вартістю в півкопійки.

Вулиця В.І.Леніна в 20—30 роки була однією з найулюбленіших вулиць міста. До 1924

року вона звалась Миколаївською. На цій вулиці щовечора влаштовувались масові гуляння. Щоб піти на цю вулицю відпочити, громадяни одягали нарядний одяг, з квітами в руках проходили по ній. Не було випадків хуліганства і похабства. Мешканці міста допізна гуляли вулицею, ходили в кіно, театр, проводили час у великій кількості культурно-масових закладів і павільйонах громадського харчування.

Я не пам'ятаю випадків, щоб хто-небудь напивався спиртного, валявся на вулицях. Це було ганьбою. Якщо навіть хтось приводив себе в нетверезий стан, то він обов'язково старався йти додому, обминаючи місця масового відпочинку трудящих. Молодь тоді більше захоплювалась тим, щоб проявити себе в роботі, в громадському житті, самодіяльності.

Якщо була можливість провести час з дівчиною, ми ходили в кіно чи театр, зрідка відвідували ресторан. Але тоді ресторан не був місцем п'янки. Він був місцем культурного відпочинку. Там був танцювальний зал, грав джаз-оркестр. У другому залі були влаштовані кабінки, де можна було тихо і вільно провести час — пообідати чи повечеряти, посмакувати різного сорту морозивом. Додому завжди повертались при здоровому глузді, пам'ятаючи, що завтра на роботу треба бути в порядному стані. Тому мешканці не боялись, що якийсь хуліган зіпсує настрій їм, вільно, нікого не боячись ходили вулицями, скверами, парками.

Мені незрозуміло, звідки взялись в нашому місті люди, я б назвав їх вандалістами, які можуть ввечері, а то й вдень зневажити стариків, побити, навіть вбити. А скільки знищено лав, урн для сміття. В парку імені М. Островського міськвиконком змушений був витратити не раз і не два значні кошти на відновлення освітлення парку. Те ж саме в парку імені 1 Травня, сквері імені Т. Шевченка. Якби все це зберегти, то на затрачені кошти можна було б благоустроїти ряд інших вулиць міста. Це я розповів, щоб молодь, особливо підлітки, задумались над цим, а правоохоронні органи стали більше уваги приділяти наведенню порядку в місті. Повинна замислитись і громадськість.

Моє покоління пам'ятає, як раділи ми появі нового в місті. Наприклад, парашутної вишки. Вона була дерев'яною, 30-метрової висоти. Сучасні хулігани б не витримали, зруйнували б її... Сподіваюсь, що настане час, коли батьки в першу чергу, а також школа, громадськість піднімуться на боротьбу з цим злом і займуться належним чином вихованням молоді. І це в недалекому майбутньому.

А зараз продовжу розповідь про вулицю Леніна. Як я вище сказав, вона була центром культурного відпочинку мешканців міста. Чому вона такою була? Що сюди кликало громадян? Давайте подумки пройдемося вулицею Леніна від вулиці Кірова і до вулиці Щорса. На кожному розі вулиці були встановлені приватні кіоски, де можна було купити любого сорту морозиво, в них продавалась шипуча вода, яка заправлялась різного роду сиропами — лимонним, апельсиновим, крешотковим. Балони з газованою водою знаходились у відкритих діжках, де воду в літню пору охолоджували льодом. З раннього ранку і до пізньої ночі всі кіоски працювали.

На розі вулиці Кірова і Леніна знаходились сапожні і швейні майстерні громадян Легенького і Овшіевича. Трохи далі знаходилась будівля колишнього крупного буржуа Ігнат'єва. В цьому приміщенні (знаходилась друкарня, вікна якої виходили в сторону вулиці Леніна. Дуже цікаво було підійти до цих двох великих вікон і спостерігати, як ввечері друкувалась газета. Будинок друкарні і будинок редакції, який був в підвір'ї, в період війни були зруйновані. На їх місці після війни побудований цех харчосмакової фабрики.

Потім підходимо до будинку, де розміщувалась міська бібліотека. Тут був читальний зал. А між редакцією і бібліотекою знаходився Дім преси, який був у віданні редакції. Тут часто проводились зустрічі з приїжджими письменниками і поетами, місцевими робітниками, влаштовувались виставки самодіяльних художників, змагання в шахи, навіть сеанси одночасної гри, які проводив шахіст першого класу, колишній вчитель математики І. Шестаковський. В одному з залів був встановлений більярд. Так що й тут

можна було цікаво провести час.

Поряд з Домом преси був побудований великий павільйон громадського харчування, де були встановлені столики з стільцями. В літню пору продавались там гарячі пиріжки з лівером, варенням, сиром. Завжди було пиво, газ вода, морозиво.

На розі вулиці Леніна і провулку Радянський знаходився звуковий кінотеатр імені Кірова. На першому поверсі був танцювальний зал і буфет, де грав джаз-оркестр. На другому поверсі — глядачевий зал. На місці, де нині готель і житловий будинок № 17, до війни був великий двоповерховий будинок, на першому поверсі розташовувався РК Осоавіахім, гастрономічний магазин і аптека № 6. На першому поверсі був міський готель, який по кількості місць не поступався нинішньому. Цей будинок також був зруйнований в роки війни.

Поряд з аптекою знаходилась приватна фотографія фотографа-професіонала Фінкеля. У нього на зворотному боці фотознімків на картоні було фірмене прізвище, гарно оформлене віньеткою. Будинок також зруйнований у війну.

Впритул з фотографією був великий магазин неп мана Каправа. Цей магазин був з двома відділами гастрономічний і промтоварний (в основному галантерея). З вулиці до магазину примикав павільйон, де були столи, стільці. В магазині Каправа був великий вибір ковбасних виробів, печива, цукерок, виробів : молока, вино-горілочних виробів і коньяку. Тут завжди можна було купити необхідні продукти. В 30-і роки магазин був реквізований і переданий у ведення військ торгу, але мешканці в більшості випадків все питали: «Ви до Каправа в магазин?» В павільйоні при магазині можна було до пізнього вечора посидіти, випити пива чи води, з'їсти гарячі пиріжки, тістечка. Будинок, де був магазин, зруйновано в роки війни. В післявоєнний період його не відновлювали, а на невеличкому шматочку землі побудували примітивну перукарню і будинок № 23, де зараз живуть мешканці міста.

Біля магазину Каправа знаходиться приміщення школи № 10, про яку я розповідав раніше. Однак. слід відзначити, що коли школа ще була гімназією, в ній вчилися знамениті люди, як дід академіка Патона Оскар Патон, академік Сапегін, багато випускників школи стали професорами, кандидатами наук, серед них і завкафедрою російської мови та літератури Бельцького інституту імені Руссо. кандидат наук Валерій Іванович Воробченко та інші. До революції директор гімназії, мешкав в своєму будинку по вулиці Леніна № 41, де опісля був міськвиконком. З розповідей це була людина педантична. вимоглива, який користувався повагою і у вчителів, і у учнів.

Про автобусне сполучення ми вже вели розмову в попередніх номерах і зараз продовжимо її. На сьогодні питання автобусного сполучення в місті вирішено позитивно. Можна сподіватися ще на кращі зміни.

До Великої Вітчизняної війни вантажоперевезення в місті й районі здійснювало транспортне підприємство, яке називалося «Союзтранс». Контора його знаходилась в приміщенні, де зараз Держбанк (вул. Жовтневої революції).

Основним видом транспорту був гужовий: підводи і гарби, взимку переключалися на сани.

Керував цією організацією з часу його заснування й до розформування дуже хороший і порядний господарник по прізвищу Форманчук. Він проживав на вулиці Танасчишина.

Я його дуже добре знав. бо. будучи кербудом, займався ремонтом того будинку, де він проживав. Він жартома тоді говорив, що «Союзтранс» більше вантажів перевозив, ніж вантажний автопарк у 1950 - 1970 роках. Звичайно, говорив він так тому, щоб підохотити І. Т. Варзаря, директора автопарку, який і сам був не менш працелюбний трудівник і чуйний, авторитетний керівник.

Потім «Союзтранс» був ліквідований. Приміщення було передано відділенню Держбанку. До цього він знаходився в приміщенні, де був до революції приватний банк

Кібрика, батька художника, академіка Є. А. Кібрика.

Це приміщення було націоналізоване після революції. В роки громадянської війни там знаходився перший ревком, потім Держбанк, а після переїзду цієї організації в будинок «Союзтранс» до 70-х років там був міськком Компартії України. Зараз там міська дитяча музична школа.

Батьку академіка Кібрика належали будинки, де зараз знаходиться клуб МВС і особистий будинок, до війни там був НКВС. Цей будинок був у період війни розрушений до фундаменту.

Батько Є. А. Кібрика був одним із можновласників міста, розстріляний у перші роки Радянської влади.

До 1932 року Вознесенський РК КП України, райком комсомолу були по вулиці Пушкінській, 35, райвиконком — навпроти — в будинку № 30.

В кінці 1932 року і на початку 1933 року РК КПУ переїжджає в будинок Кібрика, райвиконком в будинок колишнього робітничого клубу (нині адміністративний будинок АПО), а райком комсомолу в будинок по вулиці Пушкінській.

Будинок, куди переїхав райвиконком, був до революції в розпорядженні міської управи (до цього міської думи). В перші роки Радянської влади це приміщення було переобладнано під робітничий клуб. Тут демонструвалися кінофільми, працювала художня самодіяльність «синьоблузники», виступали приїжджі артисти. В цьому ж будинку знаходилася й міська бібліотека.

В дворі робклубу була літня естрада, де виступали приїжджі й самодіяльні артисти.

В будинку, де розташовувався райвиконком по вул. Пушкінській-була радпартшкола, а потім — дитячий будинок, організатором і керівником якого аж до війни була Марія Кирилівна Жукова, згодом організатор і керівник швейної фабрики. Про неї я вже розповідав.

Зараз у цьому будинку знаходиться допоміжна школа-інтернат. Цей будинок до революції належав крупному купцю, контрреволюціонеру, організатору денікінської розвідки Пишеніну.

Це був явний ворог Радянської влади. людина нестримана і владолюбна.

Про його презирство до людей свідчить такий факт. Власник сусіднього будинку С. М. Ліberman (було це до революції) вирішив побудувати на кордоні із сусідом будинок для обслуги. Вікна виходили в двір Пишеніна. Щоб відомстити й досадити сусідові, Пишенін побудував поряд із приміщенням Ліberman, відступивши на півметра, конюшню по всій довжині будинку. «Хай ваші люди. — сказав, — живуть поряд з моїми кіньми».

Одними з трьох пожилеців у цьому приміщенні була моя сім'я. Дах конюшні був, піднятий вище нашого будинку і при першому ж дощі в провулок; нагромаджувалася вода, стіни ніколи не просихали від сирості. Тільки після демобілізації в 1956 році по моєму клопотанню колишнє приміщення конюшень (при дитячому будинку то була пральня) це приміщення Пишеніна було знесено. В нашому будинку встановили нові віконні блоки і нарешті в кімнату проникло денне світло. Другим можновладцем у нашому місці був вище згаданий Соломон Маркович Ліberman. Він був власником крупного мануфактурного магазину, який розміщувався на ринку в районі котельної. Крім мага лину він багатів на наймі квартир. Більш-менш грошовитим людям він здавав квартири в особняку, там, де північна стіна виходила до конюшень Пишеніна — була наша сім'я.

В мануфактурному магазині чого тільки не було! Соломон Маркович був підприємливою людиною і очевидно мав непогані зв'язки з поставниками.

Крім квартирознамачів, частину будинку він здавав у найом єврейській синагозі. Якщо у великій синагозі під час свят не вміщалися всі бажачі, то вони йшли навпроти, де брали участь у молитвах.

Сам Ліберман був дуже самолюбивий і зарозумілий. У вечірні години, особливо по суботах і неділях, а також у єврейські свята він любив одягатися в чорні брюки і фрак, лаковані туфлі, одягав шляпу часів Пушкіна — циліндр і прогулювався по вулиці Пушкінській, виходив через вулицю Урсулова. (тоді Озерний провулок) на вулицю Леніна. Зараз такі фраки одягають диригенти або артисти, що знімаються в історичних фільмах. В період НЕПу це; було модним не лише для нього.

Для нас, дітей злидарів, було цікаво бачити таку людину. Побачивши його, ми бігли за ним і кричали: «Соломон Маркович, Соломон Маркович, здоровуйте!» Або вітали його зі святом. Він нам у відповідь: «Скажіть, чи буде з вас толк?» Ми відповідали, що буде. Він же нам у відповідь: «Ха-ха-ха!» А Соломон Маркович розчулиться і дає нам по 5—10 копійок на насіння і цукерки.

Не меншим, а може й більш крупним непманом був у місті якийсь Линецький. Він мешкав у своєму будинку, по вулиці Євгенії Бош — ріг провулку Радянський. Будинок до цього часу зберігся, в ньому живуть люди.

Линецький володів великим промтоварним магазином, який був розташований на ринку. В цьому магазині можна було придбати верхній жіночий і чоловічий одяг, взуття і мануфактуру. В 30-і роки він був репресований..

Слід відзначити, що до революції і в період НЕПу в місті проживало багато населення єврейської національності. Мабуть, я не дуже помилюсь, якщо скажу, що було його десь 30—40 процентів. Але всі проживали дружно, українці, росіяни, представники інших національностей. Ми тоді були дружними, навіть на думку не спадало, щоб когось образити за національною ознакою.

Про те, що в місті проживало багато євреїв, свідчить хоча б такий факт: у Вознесенську було три синагоги — дві по вулиці Урсулова і одна там, де зараз ресторан «Україна». Було три єврейських кладовища. Два з них у місті і одне на Болгарці. В місті існувала єврейська школа, про що я вже говорив.

Невипадково серед багатіїв українського і російського походження, таких як Мохоротов, Пишенін, Дикін, Пидина й інші, були власниками домоволодінь, магазинів, будинків розваг, харчових підприємств—люди єврейського походження.

Так, наприклад, по вулиці Кірова і де зараз контора «Флодоовочеторгу» до революції знаходився млин і дім розваг Мільмана. Після війни в цьому будинку аж до будівництва нового знаходився хлібозавод.

Вулиця Пушкінська до революції називалася Бухтарлінською. Так вона названа на честь царського генерала, учасника Вітчизняної війни 1812 року.

У нас довгий час, особливо за Сталіна, існувала така думка, що раз він царський генерал, то ворог народу. Звичайно, були серед них і контрреволюціонери. Але було немало й таких, хто свідомо перейшов на бік Радянської влади. Не виключено, що генерал Бухтарлінов теж був дійсним патріотом своєї Вітчизни.

По вулиці Пушкінській (перейменована у 1922—1923 рр.) в основному проживали власники магазинів, маклери, квартиронаймачі і священнослужителі.

Так, в будинку № 3 власником був Штільштейн, який здавав у найом понад 30 квартир, причому часина квартир знаходилася в підвальних приміщеннях. Якщо врахувати, що Штільштейн мав ще чудовий власний магазин, то можна уявити, яка була його вага в суспільстві. Зараз із вуличного боку цього будинку знаходиться районна прокуратура, а в дворі проживають мешканці комунальних квартир.

Можна було б багато розповідати про колишніх експлуататорів, але продовжу історію про окремі будинки, про історію яких мало хто знає...

По той бік вулиці Пушкінська, 10 (на розі з провулком Радянським) стоїть нічим не примітний будинок. До Великої Вітчизняної війни він зберігав свій первісний вигляд і

внутрішнє оформлення, Внутрі будинок був оформлений у стилі «бароко». На стінах 1 стелях були оформлені і позолочені ліпні прикраси й розписи. Зберегти б цей будинок, він був би одним із найкрасивіших у місті.

В цьому будинку до війни розміщувалася райспоживспілка. Але доля цього будинку така, як і багатьох інших — він був розрушений лід час війни. А він був знаменитий тим, що в ньому деякий період громадянської війни розміщалися вознесенські більшовики.

Напроти школи № 10 було двоповерхове приміщення, в якому спочатку знаходилася аптека, а потім там розмістилась їдальня воєнводу, де харчувались в основному військовослужбовці, командири і сержанти військового гарнізону. На другому поверсі була фотографія фотографа-професіонала Бродського. Долю фотографа Бродського я не знаю, а до війни він працював фотографом в райколбуді. Однак, я знаю про його синів і особливо по імені Герц. До війни він працював вчителем фізкультури школи № 10. В час війни він був одним з активних бійців і мужньо загинув на фронті. Він до війни часто зустрічався зі мною. Він був на кілька років молодшим. Але особливо він подружився з Борисом Коганом, з яким і воювали разом. Про Когана знаю, що один час працював на заводі роторно-конвеєрних ліній, який будувався, до цього був секретарем парторганізації колгоспу імені Леніна. Але сам він не місцевий житель. На фронті він з Герцем домовився, що коли один з них загине, а другий лишиться живим, то по війні повинен переїхати на постійне місце мешкання в місто друга. Оскільки Герц загинув, то Коган стримав своє слово і переїхав після війни до Вознесенська. Слід відзначити, що це була чесна й добросовісна людина, комуніст, який довго пропрацював в місті і на селі. В 1989 році Борис Семенович Коган вмер.

Далі на вулиці Леніна знаходились будинки, де зараз редакція і колишнє приміщення міськвиконкому, закінчувалась вулиця Ельфимовськими ковбасними, які було в 1927—1928 роках переобладнано під приміщення клубу залізничників.

Все, про що писав, йшлося про непарні номери вулиці. А на протилежній був сквер будівельників, пізніше — сквери імені Ворошилова, парк імені 1 Травня, стадіон. Ось чому саме на цій вулиці проходили всі святкування, гуляння публіки.

Іншою, не менш багатолюдною вулицею, була вулиця Одеська, нині Кірова. Іменем Кірова вона була названа в 1934 році. Тоді вона звалась Одеською, тому що по ній йшов транспорт на Одесу. Думаю, що перейменування було зроблено поспішно, а історичне ім'я краще б відтворювало історію краю. Але це моя особиста думка.

Вулиця Одеська, починаючи від плодоовоч торгу і де вулиці Котовського, була запружена різними майстернями, лавками, булочними, їдальнями, ювелірними магазинами, ресторанами, пивними. Особливо ця вулиця була зайнята в районі ринку і проти нього, а також напроти нинішнього Будинку культури.

Дуже гарний двоповерховий магазин знаходився на розі вулиць Кірова та Леніна, його № 11. Це був хороший гастрономічний магазин, який існував до війни. В час війни був повністю зруйнований і на місці його в сімдесяті роки був споруджений нинішній «Дитячий світ».

Ще в перші роки Радянської влади на повороті вулиці Кірова в бік Прибужан на розі вулиці Котовського знаходились фаєтонні майстерні громадян Пидини та чоловіка Євгенії Бош. В майстернях Пидини, які були націоналізовані в 30-е роки, були влаштовані теслярні майстерні для навчання школярів професії теслі (плотника). Ми, школярі, в 30-і роки в час уроків праці бували в цих майстернях і вчилися столярній справі. Там я навчився правильно володіти пилкою, рубанком, фуганком, що згодилось потім на все життя. Ці будинки в роки війни були зруйновані. Зовнішньо вони нагадували нинішню будівлю по Пушкінській, 3, де прокуратура району, а по величині були набагато більшими.

Вулиця Євгенії Бош до 1922 — 1923 років звалась Марийською. Це ім'я їй було

присвоєно на честь дочки Олександра III, який її дуже любив. На її честь в Петербурзі було присвоєно ім'я театру, нинішньому імені Кірова. В багатьох містах ім'я Марини присвоювалось паркам, скверам в багатьох куточках Росії. Не обійшло воно й наше місто. Як я вже сказав, воно присвоєно було нинішній вулиці Євгенії Бош, а також великому гаю в північній частині міста, що й досі зветься Мар'їним гаєм. Аж до 1956—1957 років це місце було найулюбленішим місцем відпочинку трудящих. 2—3 травня тут влаштовувались маївки, люди приходили сюди цілими сім'ями. Мар'їн гай привертав великою кількістю дерев, кущів, полян. Пізніше люди з-за хуліганства, яке почастишало, перестали туди ходити й влаштовувати маївки!

На вулиці Євгенії Бош в основному поселялись купці, маклери, портні та інші. Це була красива вулиця з гарними архітектурними будинками. В період паводку в 1932 році на ній було зруйновано 80 процентів житла. В післявоєнний період вулиця Євгенії Бош забудовувалась приватними будинками.

До 1963—1964 року на вулиці не було дороги з твердим покриттям. В даний час вулиця за ново благоустроюється, побудовано асфальт, що з'єднав вулицю Євгенії Бош через провулок Іпатівський з вулицею Щорса. Закінчується спорудження ліній електроосвітлення. Вулиця одержала новий вигляд.

Кілька слів про існування молитвенних будинків міста. Головною з єврейських синагог, а їх було три — по вулиці Урсулова — ріг Пушкінської, де зараз спортивна школа, ця синагога існувала до 1935—1936 років. Потім вона була закрита, а приміщення передано військовій частині під клуб. Після війни аж до побудови нового кінотеатру «Україна» в ньому розміщався колишній кінотеатр імені Кірова. Потім приміщення було передано спортивній школі, яка там знаходиться й досі. Будинок було переобладнано, зруйновано балкони, прибудовані підсобні приміщення.

Ми, будучи хлопчиками, були дуже допитливими і завжди цікавились, що відбувалось в синагозі. Тим більше нас цікавило те, що нам за погашення свічок (після закінчення молитов робити це євреям заборонялось) платили по 15—20 копійок. Це було більше нинішнього карбованця.

Будівля була споруджена так, що внизу, тобто в партері, збирались для молитов одні чоловіки, жінкам туди заборонялось входити (хоч би то була й найвідданіша і найвірніша дружина). Жінки по сходинках піднімались вгору на балкони і стояли біля перил. В час молитов вони плакали і сльози капали вниз з балконів. В 20—30-і роки до Вознесенська приїздили так звані кантори, по-нашому ніби попи, вони володіли прекрасними голосами і співали молитви. Пам'ятаю, як одного разу в час виступу одного з канторів я, мої друзі Славко Федоров, Семен Бортник і ще хтось забрались на перший ряд і сіли навпроти кантора в очікувану! його співу, а головне для того, щоб потім гасити свічки. Як тільки кантор взяв камертон, щоб взяти ноту «Ля», як раптом я і мої друзі стали підійматись вгору. Виявилось, що нас «культурно» взяли за вуха і видворили з синагоги. У нас довго боліли вуха. Свічок ми тоді, звичайно, вже не гасили.

Другим молебним місцем, на яке ми переключились, було молитовне приміщення штундистів. Воно розташовувалось в приміщенні, в котрому до революції знаходився платний танцювальний зал, де вчили танцювати дітей заможних людей, в роки Радянської влади до 30-х років в ньому розташовувалась невелика теслярна майстерня. Потім приміщення було передано штундистам. Мешкаючи поряд, ми не пропускали можливості поцікавитись, що там відбувається. Одного разу теплого літнього дня я з моїми друзями пішли туди. Молитва затяглась до 12 ночі, а ми вперто вирішили досидіти до кінця. Там спочатку молились, а вкінці всі наче походили з розуму, кидались одне на одного. Нам стало страшно і ми втекли і більше там не з'являлись.

В своїй розповіді я багато уваги приділив центральній частині міста і майже нічого не

згадав про його окраїни, які ми звемо мікрорайонами — Лагері, Болгарку. Натягайлівку. Це цілком природно. бо жив я в центрі міста і відповідно знав про нього найбільше. Тому, коли хтось захоче продовжити розповідь, йому лишиться дуже велика ділянка для роботи. Однак, деякі дані, що відомі мені, наведу.

Розпочну з передмістя — Болгарки. Ще в дитинстві мені мати розповідала про якусь балку, яку називали «Валя-Шипиталя». Думав, що то жарт. виявилось, така балка дійсно існує, є й зараз. Моя мати ще дівчинкою до революції гралась в цій балці. Від старожилів чула вона, що в балці, за переказами був вхід в печеру, в якій у котлах були підвищені дорожочності. Скільки не прагнуло хоробрих пробратись туди, вони задихались і миттєво вмирали. Врятувати їх не вдавалось. Легенда?.. Можливо. Але не виключено, що десь і нині є загазовані підземні виробки каменю, і в цьому розмінні легенда має певний смисл. У нас в місті дійсно так багато підземних ходів, виробок. Видно підземні ходи у свій час служили для маневрування військ. коли ця місцевість була фортецею. Мені особисто випало деякі бачити за таких обставин. Коли рили котлован під підвал магазину № 41 (де був ливар), був відкритий підземний хід, який йшов в бік Будинку культури і далі. По вулиці Чапаєва в будинку домоволодіння громадянина Волкова є підземні кам'яні виробки, які розгалужуються на кілька кілометрів. В роки Великої Вітчизняної війни населення рятувалось в них від бомбардувань, а також від насилля окупантів. В глибині розробок є невелике озерце з питною водою. Перебуваючи на посаді начальника штабу ЦО міста, я побував в них і бачив своїми очима.

В парку імені М. Островського майже поряд з бесідкою знаходиться підземний хід. За переказами старожилів цей хід веде в район Мар'їного гаю. Я знаю одне: в 1983 році, коли я був інженером міськкомунгоспу, рили траншеї для прокладання підземного кабелю для освітлення парку. Тоді «штовхнулись на велику плиту, що перекривала якусь підземну споруду. Удар ковша викликав такі великий гул, що піднімати плиту побоялись, щоб не провалився туди трактор. А скільки різних підвалів, входи яких завалені чи замуrowані, є в місті! Так, наприклад, біля самого центрального входу на ринок проходить стіна підвалу. Він став помалу руйнуватись. Ми тоді на невеликому місці завалу встановили водопровідний люк. Підвали є на вулиці Жовтневої революції, що проходять від бордюру до стін житлового будинку № 1. Він замуrowаний і також місцями провалювався. По тротуару, починаючи від вулиці Кірова і до вулиці Танасчишина думаю, там транспорту їздити небезпечно. В будинку № 251 вулиці Кірова поряд з новою спорудою комбінату побутового обслуговування населення був виявлені ще один підвал, що знаходився внизу під верхнім підвалом. В час Вітчизняної війни там, видно, переховувались наші воїни, там на стінах ми виявили написи: «Помремо, але не здамося фашистам!» Тоді над верхнім підвалом обладнали кілька квартир, а нижній замуrowали. Можливо, колись цей будинок розбиратимуть для спорудження нових будівель, думаю треба врахувати і зберегти шматок отої стіни з написами патріотів.

Про найменування Болгарки. Кажуть, назва пішла від того, що першими оселились в цій місцевості болгари, які згодом переселились в Болгарію. Територія, яку й досі звать Лагерями, мала назву від того, що там поселилось першим не цивільне населення, а військові. Там розміщались уланські полки і деякий час там проживав і командував частинами великий полководець М. І. Кутузов. Умови для влаштування військових поселень були на той час добрими. Поряд була тоді дуже повноводна ріка Мертвовод. Вище, по схилу були підземні джерела, які й досі дають воду. їх називають «фанталами», (фонтанами). Найбільший був облицьований стінкою і вгорі у виїмці була встановлена вікона. Вода була виключно чистою і смачною. Влітку навіть ставала прохолоднішою. Видно, цю воду й пили військові частини, які були там розташовані. В даний час берег Мертвоводу куди виходять джерела, фонтани, треба укріпити. Постає також питання про

можливість використання вод цих джерел для забезпечення водою населення міста..

Після військових поселень ці місця заселяються трудовим людом. Забудова Лагерів проводилась без всіляких проєктів, тому вулиці й провулки криві, архітектурно не оформлені. Лагері, окрім фанталів, знамениті тим, що люди тут мешкали в основному ремісники, а також тут були знамениті млини Дикіна, які й досі працюють. Були там також невеликі олійні, крупорушки.

Натягайлівка — слово не з приємних, але придумано народом, має свій смисл. Назва цього мікрорайону, як свідчать перекази, започаткувалась з дня перейменування Соколів у Вознесенськ. Для того, щоб місцеві люди швидше засвоювали нову назву, власті біля в'їзду в місто ставили наряди і при в'їзді питали в громадян: «Куди їдете?» Якщо називали вірно — Вознесенськ — їх пропускали. А якщо людина не знала нової назви, її били, чоловікам пропонували знімати штани і били нагайками ні в чому не винних людей. Ці люди ледве пересувались на північно-західну частину околиці міста і там приводили себе до порядку, одягали на рани штани. Так і одержала територія назву Натягайлівки. В 1912 році при спорудженні залізниці ця територія насипом була відгороджена від центру міста.

Я трохи пам'ятаю, що в Натягайлівці були крупні землевласники, які вирощували велику кількість овочів і фруктів. Так, до Жовтневої революції, в період НЕПу на території теперішнього «Зеленого гаю» було господарство німця-колоніста Еверта Корнелія Давидовича, яке й тоді славилось своїми винами і виноградниками. В 1928 році господарство було націоналізовано і стало зватись товариством «Едукатор». Сам Еверт до репресії залишався працювати рядовим робітником. В 1930 році в районі Натягайлівки створюється на базі «Едукатора» радгосп «Зелений гай» і одночасно колгосп «Прогрес». Саме цей колгосп — один з перших, які були створені в районі.

У роки війни колгоспу і радгоспу були нанесені значні збитки фашистськими загарбниками. Після війни вони знову були відновлені. В особливо крупне господарство радгосп виріс за роки, коли ним керував М.П.Єрмоленко, (1954—1970 роки). Єрмоленко — колишній бухгалтер радгоспу, добрий господарник, організатор. Він користувався значним авторитетом у працівників радгоспу. При ньому були значно збільшені площі садів і виноградників, побудовані переробні цехи, погріби. Був побудований винний завод.

Радгосп став одним з рентабельних господарств і досі не допускає зниження рентабельності.

Після цього директором став Петро Євтихійович Лівик. Можна прямо сказати, що він не лише продовжив, але й примножив справи, розпочаті Єрмоленком. Не випадково т. Лівик неодноразово обирається депутатом міськради. Радгосп-завод зараз — це впорядковане селище міського типу, це прекрасний Будинок культури, підприємства побутового і комунального обслуговування. Окрім головної садиби радгоспу, побудовано для працівників нове селище «Піонерське», в якому мешкають працівники радгоспу. Турбота про людей створює добрі умови праці і люди виправдовують працею цю турботу. В кінці 1989 року радгоспу-заводу виповнилось 60 років. В день 60-річчя радгоспу редактор багатотиражної газети А. І. Козицький опублікував статтю, приклавши фотографію, де сфотографовані працівники «Едукатора». Там є колишній власник господарства Еверт, а також Урсулов, Волков та інші. Він трохи не так назвав посади, які хто займав, але справа не в цьому. Головне, що фотознімок, який на сьогодні є вже історичним, побачили тисячі читачів «Радянської правди».

І ось раптом зовсім неочікуване: в будинку, де я мешкаю, на другому поверсі над нашою квартирою, виявилось, мешкає дочка колишнього бухгалтера товариства, а потім радгоспу «Зелений гай» — Світлана Денисівна Волкова. Вона працює на швейній фабриці заступником директора по якості. Було так, що Світлана Денисівна зайшла до нас, а я якраз проглядав газету.

— Світлано, це випадково не твій батько на знімку? — показав їй статтю А. І. Козицького в «Радянській правді».

Вона розхвилювалась, вдивляючись в знімок.

— Він... Я якраз народилась в тому 1937 році, коли батька разом з Урсуловим, Евертом та іншими організаторами радгоспу репресували і ми з братом, сестрою і мамою так більше його й не побачили. І лише тепер дізнались про їх реабілітацію.

Про батька вона розповідала, що за словами мами це була сумлінна, чесна людина, працював головним бухгалтером спочатку товариства, а потім радгоспу. Довго тоді довелося заспокоювати Світлану Денисівну всім нам...

Колгосп «Прогрес» був організований майже одночасно з «Зеленим гаєм» і до війни був одним з передових господарств району. Але особливо розвинувся колгосп в роки, коли головою був Олександр Михайлович Луговий. О. М. Луговий був добрим господарником, організатором, користувався повагою колективу колгоспників. Він проявляв велику турботу про створення хороших соціально-культурних умов життя колгоспників. На прохання т. Лугового я, будучи завідуючим міськкомунгоспом, допоміг йому електрифікувати вулицю Папаніна, виділив опори і світильники. На його прохання направляв грейдер для впорядкування доріг на території колгоспу. З його рідним братом Іваном Михайловичем разом в 30-ті роки працював в друкарні газети «Комунар». Він загинув на війні, посмертно нагороджений орденом Леніна.

Радгосп-завод «Зелений гай» і колгосп «Прогрес» за роки існування виростили трьох Героїв Соціалістичної Праці, і серед них О.М.Луговий, Н.І.Сокурєнко, Ф.І.Андрейченко. Більше 300 чоловік нагороджені орденами й медалями Радянського Союзу.

Після смерті О.М.Лугового колгосп постійно лихоманило. То його ліквідовували і приєднували до колгоспу імені Леніна, то знову відновлювали. І зараз колгосп працює не з повними можливостями.

У дореволюційний час в районі Натягайлівки було багато власників садів і виноградників. Так, по вулиці Пушкінській (тепер Зої Космодем'янської) був великий сад приватного власника Маліновського. Сад цей був знищений паводком 1932 року. Про долю Маліновського мені нічого не відомо. В місті мали великі сади також Малик, Середа, Доля та інші. Ці сади прийшли в поганий стан і на сьогодні майже всі дерева пропали. Фрукти й овочі вони вирощували своїми сім'ями і реалізували на ринку

До 1928 року фруктів, овочів, м'ясних, молочних, хлібобулочних виробів в місті було, я б сказав, в повному достатку. В той період проходила передчасна ліквідація НЕПу, насильствена колективізація. З'явилися черги за хлібом, які займали звечора. Мануфактура видавалась по картках, (пам'ятаю, 4 метри на чоловіка). Потім і хліб став видаватись по картках. Кустарі таких карток не одержували. В 1932 році була велика засуха, а потім паводок

Район і в цілому Україна не змогли провести поставку; зерна державі, так як був неврожай. І ось були організовані по вказівці Сталіна комісії, які з участю працівників НКВС і міліції ходили по дворах не лише колгоспників, а й городян, проводили обшуки і відбирали навіть мізерні запаси зерна, борошна. Я пам'ятаю, як батько і мати десь до цього купили кілограмів 5 борошна і як вони переживали, що ось-ось прийдуть, заберуть, та й посадити можуть.

Зараз дивно, що громадян міста ділили на куркулів, середняків, бідняків. Якщо громадянин мав невеликий будинок і корову, коня, то його зараховували в куркулі і розкуркулювали. Мого нерідного батька (рідний був убитий в громадянську війну), котрий займався дрібним ремонтом взуття, в 1932—1933 роки ремонтував взуття не за гроші, за шматок хліба чи овочі, його величали середняком. Правда, впевнившись в бідності, зняли потім з нього цю назву. Інколи думаю: як би назвали наших людей, котрі мають будинки,

квартири, дачі, автомашини не в од ну. а в 60 та 100 кінських сил. Яку б їм придумали назву?

Багато визначених тоді «куркулями» нічого спільного з експлуатацією чужої праці не мали, і не так вже розкішно шили в період, який визначили, як «ліквідація куркульства, я» класу», були ,незаконно репресовані і насильно вивезені в північні райони країни. В результаті таких заходів в кінці 1932 і на початку 1933 року в місті і в цілому по Україні посилювався голод. Особливо страшними були місяці з жовтня 1932 по травень 1933 року. Страшний час був тоді. Пам'ятаю, було йде опухла від голоду людина, одягнена в ганчір'я. Раптом впала і вмерла. Таких випадків я немало бачив на вулиці Леніна, Пушкінській та інших. Участь багатьох торкнулась і нашої родини. Нерідна мати моєї матері разом з нею ходила по смітниках і збирала відходи від картоплі і овочів. По десять раз їх мили, потім варили так звану «баланду». Так вона одного разу настільки знесиліла, що не могла дійти додому, під муром померла від голоду.

Можна уявити, як нелегко було мені закінчувати школу, коли вранці йшов, не снідаючи, в обід не обідав, і лише ввечері їли всі оцю «баланду». Інколи батько за ремонт взуття одержував шматок макухи і то більше льняної і ми її ділили. Це був додатковий інколи пайок.

В газеті «Комсомольская правда» за 3 лютого 1990 року опублікована стаття під назвою «Голод», де сказано, що від голоду загинуло близько 4-х мільйонів чоловік, що були випадки людодіства, особливо дітей. В місті Вознесенську я таких фактів не чув, але те, що щодня від голоду вмирили десятки людей, чиста правда. Не виключено, що всю нашу сім'ю міг спіткати такий же кінець, коли б не слідуючий випадок.

В квартиру, де раніше жив і потім був репресований Ліберман, поселився колишній голова райвиконкому на прізвище Зінов'єв. В нього був син Володя. Ми його звали Вова. Вова був молодшим мене років на 7—8, приходив до мене гратись. Я його зав жди захищав від забіяк. Жили ми в спільному подвір'ї. Не знаю, яким чином, мати ввійшла до Зінов'єва в довір'я і влаштувалась там прислугою. Вона ходила в розподільник одержувати продукти. Дружина Зінов'єва була скупюю і завжди перевіряла, що принесено. Мати була дуже чесною людиною, нічого сама не візьме. Тому іноді їй давали то шматочок хліба, то що-небудь варене, чим мати завжди ділилась зі мною і з батьком. Самі ж господарі жили в той час, як люди вмирили від голоду, прекрасно. Часто-густо в квартирі Зінов'євих влаштовувались банкети, були виїзди «на лоно природи», кутежі. Ось в таких умовах випало мені навчатись.

Відразу після закінчення навчання я пішов працювати в «Городтрест». Там видавали по два, фунти хліба і два рази гарячий сніданок та обід. Але для того, щоб встигнути до сніданку, треба було в 5 ранку бути на перевалці в районі Прибужан. Сніданок розпочинався в 5 ранку і закінчувався в 6. Обід був в 3 години по закінченню роботи. Працювати треба було на правому боці Південного Бугу. Бувало, запізнишся до початку сніданку, тоді в обід одержуєш відразу 2 фунти хліба і цієї юшки. Фунт хліба з'їдав відразу, а другий приносив додому рідним. Я трохи відійшов від теми, але зробив це спеціально, щоб молодь знали, в яких труднощах моє покоління жило і працювало і виходило в люди. Наше покоління все зробило, щоб нинішнє покоління не знало таких незгод і щоб виростало справжніми патріотами Батьківщини, вміло переборювати любі труднощі.

Трохи зупинюсь на Зінов'єві і його участі в ре пресуванні Никифора Івановича Урсулова. Я і мої товариші-однолітки добре пам'ятаємо Н.І.Урсулова, як героя громадянської війни. Це була вольова людина, здібний організатор, сміливий і одночасно і дуже справедливий. В святкові дні 1 Травня, річниці революції, Червоної Армії (він завжди був на трибуні), інколи виступав з промовами. Мешкав по вулиці Кірова в будинку №41. Не завадило б в пам'ять про цього полководця встановити на будинку меморіальну дошку.

Ми, школярі, намагались поближче бути до нього, щоб роздивитись таку видачу людину. Був в нього на грудях орден. Працюючі вже в редакції газети «Комунар», я дізнався, що Урсулова не стало. Якось незрозуміло було. Він же лише за зміцнення Радянської влади говорив. Це біло приблизно в 1936—1937 роках. Зінов'єв в 1935—1936 роках переїхав на постійне місце мешкання в Одесу. Якщо не помиляюсь, він там працював народним суддею. В ті роки мені часто доводилось їздити у відрядження до Одеси і замовляти для газети «Комунар» кліше, а потім приїздити за замовленням. Не пам'ятаю, яким чином я дізнався адресу, де мешкала сім'я Зінов'єва (десь на вулиці Жуковського) час у мене був, бо кліше не було готове, треба було почекати кілька годин. От я й вирішив зайти до Зінов'єва побачитись з Вовою. Вови вдома не застав він був в школі. Вдома були сам Зінов'єв і його дружина. До цього Зінов'єв ніколи зі мною не розмовляв. І раптом прямо з ходу запитав: «Що там чути про Урсулова?» Я йому відповів, що його начебто арештували. Зінов'єв у відповідь мовив: «Правильно! Він належав до троцькістсько-зінов'євського блоку і ми його прибрали». Я тоді в політиці слабо розбирався. Але в душі так страшно стало і ніяк не міг змиритись тим, що такої людини більше нема. Пізніше я дізнався, що сам Зінов'єв фактично був злісним противником Радянської влади. Однак, в ті роки видно, що його руки торкнулись не лише Урсулова, але й багатьох інших невинних радянських громадян.

Як я вже відзначав, німецько-фашистські загарбники в роки війни нанесли великі збитки народному господарству міста. Мешканцям довелось немало сил докласти, щоб поповнити зруйноване. Були відбудовані вокзал, будинки по вулиці Леніна № 18, 20, 24. Будинок культури, добудовано і пущено в експлуатацію міст через Мертвовод, маслозавод, консервний завод та інші промислові, транспортні, торговельні, побутові підприємства, школи.

Велику організаторську роль по ліквідації наслідків війни відіграв колишній перший секретар райкому партії Анатолій Костянтинівич Слесар. На другий день після визволення Вознесенська він був направлений ЦК КП України в наше місто. Я знав т. Слесаря як ініціативного, чуйного і порядного комуніста. Будучи секретарем первинної партійної організації міськвиконкому, де т. Слесар був на парт обліку, він мені, як секретареві первинної, допомагав дуже багато. До останніх днів життя він брав активну участь у всіх заходах, був добрим наставником молодих комуністів. Він був дуже людяним, ніколи ні зазнавався, прислухався до голосу трудящих, допомагав усувати недоліки. Думаю, жив би він сьогодні, то й тепер був би на передньому краї нелегкої нашої перебудови. Мені здається, що про таких людей, які віддали своє свідоме життя справі партії і Радянської влади, забувати не можна і теж не завадило б увічнити його пам'ять встановленням меморіальної дошки.

І знову екскурс в історію. На груповому знімку, який ви бачите, зняті актори 3-го Одеського росіль-театру, який розміщався в нашому місті з 1930 року до Великої Вітчизняної війни. Що цікавого на даному знімку?

В першому ряду третій і четвертий зліва сидять керівник театру Іван Ласкавий та його дружина, яка мала сценічне прізвище Зірка. Крайній в першому ряду справа сидить актор Йосип Володимирович Гіль, 1910 року народження, якому була подарована дана фотографія, з особистим написом на звороті рукою профгрупорга театру Дімбровського і всіх акторів. Це той самий Дімбровський, якого ми вже згадували в розповіді і який в роки Великої Вітчизняної війни брав активну участь в партизанському русі в нашому Вознесенську. Він закатований німецько-фашистськими загарбниками і похований в братській могилі в сквері Т. Г. Шевченка. Що стосується й. В. Гіля, то він був талановитим актором. Був на війні, нагороджений орденами і медалями. Зараз його нема, помер років десять тому. Фото мені передав його син Володимир Йосипович Гіль, котрий працює у

Вознесенському Будинку піонерів.

У 60-70 роки у Вознесенську розпочинається спорудження мікрорайону № 1. Забудовується вулиця Леніна триповерховими будинками, будується м'ясокомбінат, розпочато спорудження шкіряного об'єднання і одночасно мікрорайону № 3. Місто швидко розвивається, росте кількість населення. В порівнянні з довоєнним рівнем населення становить близько 32 тисяч, що вдвічі більше, ніж до війни. В цьому немала заслуга колишніх голів міськвиконкомів В.А.Севастьянова. Ю.Д. Гончарова, колишнього першого секретаря міськкому партії Ф.Ф.Зайвого, вознесенців в цілому.

Звичайно, не дивлячись на те, що робиться багато для поліпшення благоустрою міста, дещо упущено і немало. Ось кілька фактів. Більше десяти років був складений проект і кошториси на спорудження нового готелю. Потрібен він? Дуже! Але так і не вдалося здійснити будівництво. Був складений проект і кошториси на спорудження захисних дамб від паводків. Теж нічого не зроблено, хоч треба було лише здати документи Міністерству меліорації УРСР і вони за рахунок резервних коштів по паводках хотіли здійснити ці роботи. Місто на ці роботи, в тому числі 1 область, ні копійки не вкладало. Можна було б навести й інші приклади, коли багато що можна було вирішити на користь міста, але ставав на заваді канцелярсько-бюрократичний метод керівництва. Не розв'язано питання про спорудження Будинку шлюбів, дитячої бібліотеки. ЗАГС на сьогодні розміщується в кімнаті, що відводилась під туалет міського Будинку культури, в той час як в приміщенні, що побудовано для ЗАГСу, розмістився міськвиконком. Було прийнято рішення про спорудження міськвиконкому, але з-за не наполегливості, безконтрольності дане питання лишилось висіти в повітрі.

Нині роботу міськвиконкому очолюють молоді ініціативні люди. За останніх два роки зроблено немало. Наприклад, по вулиці Жовтневої революції аж до автобусного парку побудовані квітники і підпірні стіни до них, заасфальтовано під'їзди до дворів, прокладено асфальт по Пушкінській, Косіора, Євгенії Бош та інших вулицях, в другому й третьому мікрорайонах. Стала до ладу школа № 8, проектується школа № 9, що буде споруджена в четвертому мікрорайоні. Значна увага приділяється житловому будівництву, намічено спорудження спортивно-оздоровчого комплексу, великого універмагу, розширюється мережа медичного обслуговування.

Можливо, в своїй розповіді я допустив деякі неточності в датах, деталях, за це виношу вибачення. Адже на початку я пояснював, як виник задум написати її. Коли роботу було закінчено, я зайшов до редакції газети «Радянська правда» і сказав редактору А.М.Коцюбинському, що коли розповідь про місто у викладеному мною стилі можна буде вмістити в публікація газети, то це буде радістю для мене та й повоєнне покоління дізнається багато такого, чого не знає з історії міста. Редакція дала «добро».

Коли в газеті стали публікуватись матеріали, до мене звертались десятки вознесенців з добрими бажаннями. Багато хто пропонує доповнити повість окремими цікавими фактами, довоєнними фотознімками людей, яких я згадував в розповіді. Так, наприклад, Микола Миколайович Алексєєв, колишній секретар парторганізації «Райсільгосптехніки», повідомив, що десь до 1934 року в будинку його батька мешкав чоловік Євгенії Бош. що з ним були діти, вже тоді дорослі, одна з них по імені Сусанна. В

нього є знімки Боша. Сам Бош помер і похований у Вознесенську, як кажуть, але де його могила, встановити не вдалось.

Завідуючий Будинком піонерів В.Й.Гіль повідомив, що в нього збереглася фотографія керівника 4-го Одеського обласного українського театру, про що я вже розповів і

представив вознесенцям ці знімки. На окремих знімках ви бачили Й.В.Гіля в ролі полковника Чіта з п'єси «Батальйон мертвих», яким Гіль був на фронті в 1943 році. Ці знімки мені, як я вже казав, передав його син Володимир Йосипович Гіль,

Громадянка Марія Микитівна Блануца (дівоче прізвище Чорновалова) пообіцяла представити знімок, де сфотографовані випускники однієї з груп Вознесенської школи медичних сестер 1940 року. Багато з них брали участь у Великій Вітчизняній війні і загинули на фронті.

Багато побажань висловили мешканці міста, щоб більше розповідати про місто, його людей, сучасне й майбутнє, Якщо дозволять сили й здоров'я, то згодом доповнюватиму свою розповідь цікавими фактами.

Я переконаний, що дана публікація не була б такою без допомоги багатьох людей, в тому числі і працівників редакції, і художника А.Ізмайлова, і фотографа В.Варкаря. який робив репродукції знімків, поліграфістів, які друкували галету. Всім моя глибока плинність і повага. Спасибі вознесенцям, які знайшли час прочитати мою розповідь, висловити свої думки, Всім хочеться побажати здоров'я, щастя, щоб ще гарнішим ставало наше місто, краще жилось його людям.